

DISSERTATIO
IN LIBRUM
DE CORPORE ET SANGUINE DOMINI,

Auctore Jacobo BOILEAU, theologo Parisiensi.

RATRAMNO asseritur liber de Corpore et Sanguine Domini, et contra Joannem Harduinum, sociétatis Jesu presbyterum, ab omni novitatis aut hæresis Calvinianæ suspitione et inventione vindicatur.

Cum anno 1689 vir theologus sociétatis Jesuiticæ publici juris fecerit Parisiis, typis Francisci Mugnetii, regis Christianissimi et illustrissimi archiepiscopi Parisiensis bibliopole, epistolam S. Joannis Chrysostomi ad Cæsarium monachum, quam notis et dissertationi de sacramento altaris associavit; consilio mihi non cognobili et incogitabili, occasione data vel capta, Ratramnum presbyterum, monachum Corbeïensem, non esse genuinum auctorem libri octingentis abhinc annis (de Corpore et Sanguine Domini) ad Carolum Magnum sive Calvum imperatorem inscripti, sibi persuasit, dictumque librum multis hæreseos sphalmatis conspurcatum atque errorum contumeliis inquinatum sive impiatum existere totis viribus comprobavit. Ego vero cum animadvertissem placuisse ejusmodi dissertatori argumenta confutare et frangere quibus Ratramni suasionem sive fidem ab omni hæresis suspitione liberasse omnesque libri de Corpore et Sanguine Domini contumelias expunxisse mihi persuaseram, editione Latino-Gallica studio et cura mea facta Parisiis apud Joann. Boudot sub Sole Aureo anno 1686, quam præfatione apologetica exornaveram atque accessionibus notarum cumulaveram; ad scribendam hanc responsionem animum appuli, in qua duo recepi comprobanda, quæ mihi non solum probabilia, verum etiam certissima semper visa sunt: scilicet Ratramnum esse verum ac sincerum hujus libri auctorem, nullaque hæresis aut erroris contumelia sæclari posse. Exsurge igitur, lector erudite, et postpositis opinionibus, anticipatis plerumque quibus indocti doctique passim scriptores theologi mentem de hoc negotio occuparunt, hanc judica causam: a tua scilicet sententia facta sponsione a me nunquam appellatum iri.

Optimum argumenti genus ad ascribendum et adjudicandum librum auctori suo assumitur ex antiquis manuscriptis, quibus hujus auctoris nomen præfigitur, sinceris, non commentitis, neque sursum neque deorsum adulteratis. Verumenimvero inter litteratos ejusmodi tituli seu litteræ sunt auctoritates cardinales causæ litisq; decretoriæ videntur, nec suffulta his jura longitudine temporis emoriuntur. At vero dubitandi locus non relinquunt quin ejusmodi codices autographi ipsa ætate Ratramni scripti et exarati eique ascripti sint, cum nomine ejus exornati reperiantur. Ex apographo octingentorum annorum abbatia: Lobienensis publici juris feci cum versione Gallica, cujus usum mihi fecerat doctissimus Mabillonius, ordinis S. Benedicti illustris monachus, sinceritate et sublimi humilitate perinsignis in re litteraria diplomatica, et discernendis veris a falsis manuscriptis codicibus peritissimus. Alterius septingentorum annorum abbatia: Salem Weiller mentionem facit in Itinere Germanico: cui nomen

A Ratramni pariter inscriptum est. Porro acta ejusmodi instrumenta nisi ementita probentur, obrectari aut contradici non possunt. Igitur cum dissertator codices manuscriptos Ratramni nomine inscriptos in falsi suspitione non ponat, jacturam contradicendi aut refutandi sponte fecisse videatur necesse est.

Illustrissimus Petrus de Marca, archiepiscopus Parisiensis, in cujus sententiam novitate percussus dissertator sponte venit, ejusmodi codices manuscriptos nec viderat, nec in rerum natura superesse intellexerat: et revera in opinione de Ratramni nomine lucubrationi de Corpore et Sanguine Domini falso ascripto non permansisset, nec Joanni Scoto vindicasset in epistola ad domnum Lucam Dacherium, ordinis S. Benedicti doctissimum et illustrissimum monachum, anno Domini 1659, si ejusmodi codices ad aures ejus pervenissent; hoc enim de tanto viro, tam docto, tam bonæ famæ inter litteratos cupido valde credibile est. Ego vero probabiliter existimo ad pristinam sententiam rediisse vel potius pristinæ sententiæ defensionem, ut ex tractatu de Eucharistia intelligere facile est, ab ejus contubernali et consanguineo abbate *Fagetio* publici juris facta, et ex libera prædicti antistitis confessione domno Lucæ Dacherio facta antequam ei epistolam illam celebrem inscriberet, tomo II Spicilegii publicatam. De clarissimi hujus antistitis sinceritate dubitandi locum non reliquit doctissimus Mabillonius in præfatione secundæ partis quarti sæculi Benedictini, pag. 45, § 6; qua conceptis verbis mentem ejus testificatione omni exceptione majore ex hac confessione explicat: « Quid de hoc Ratramni libro sentiret eruditissimus antistes interrogaverat Dacherius: verbis respondit se probe sentire; at sententiam proferre rogatus, in aliam partem abiit. »

Insuper qua specie veritatis Joannes Scotus personam et larvam Ratramni, hominis forte adhuc vivi, inter litteratos clari et consuetissimi, induit, qui faciliter abnuere et insolentiam retundere et larvam eripere poterat ac mendacium exprobare? Quod patrociniū in celato nomine sibi procurare potuit, imperatore Carolo Calvo doctorum sententiam de corpore Christi in Eucharistia palam inquirente? Quid diversa sententibus catholice viris, nemine homine crimine hæresis accusato aut accusante, opus fuit commentito nomine pseudepigrapha adespta scripta in vulgus emittere? Hæc enim luce meridiana clarius patent ex secundo numero libri de Corpore et Sanguine Domini, ex quo intelligimus totam hanc controversiam inter fideles et catholicos viros existisse. Verum cum ducentis post libri Ratramni editionem annis, exsurgente hæresi Berengarii, qui sectæ istiusmodi nomen dederant, librum Joannis Scoti ad suæ causæ patrociniū prodiderunt, nunquam dixerunt libro de Corpore et

Sanguine citato subjectum fuisse nomen Ratramni aut Bertrami loco Joannis Scoti. Nec viri catholici qui adversus Berengarium causam fidei catholice tuendam receperunt ejusmodi nominis mutationem aut inscriptionem objectarunt. Vera scriptores quidam catholici, humilitatis causa, celato nomine suas lucubrationes olim in publicam lucem emisserunt, uti contigit auctori librorum de Imitatione Christi, libris de Sacramentis S. Ambrosii, Compendio Vincentii Lirinensis et pluribus aliis, ejusmodi nominum dissimulatio locum dedit inscriptioni et subjectiōni falsorum nominum atque ex his infinita eruditorum virorum involucri exorta sunt, vanæque de plerisque auctoribus conjectura: in mentes hominum incurrerunt. Sed vix post inventam artem typographicam, industria ejusmodi dedita opera subsuadendi nomina commentitia pro veris reperta est, ac coxiges literati ova sua in alieno nido parere cœperunt. Inventum enim difficile habent ante hæc tempora, paucis exceptis, scriptores pseudonymi, licet anonymi non desint: scriptores scilicet, qui, celato proprio nomine suis lucubrationibus falsum ac suppositivum imposuerint: vix enim in historia vetustatis invenies, præter Apologiam Origenis, quæ nomine Pamphili martyris inscripta, Eusebii Cæsariensis a plerisque creditur. Constat apud omnes librum de Corpore et Sanguine Domini jussu imperatoris Caroli Calvi scriptum fuisse; auctoremque esse virum doctum in quo sublimis humilitas cum sapientia decernat, cujus sententiam de hoc mysterio rex percontatus fuerat. Insuper applicata mente et voluntate præcaveat ne quid ex seipso proferat, sed sententias Patrum undique prodit et spirat. Quid ergo ei metuendum erat et quæ causa subjiciendi ejusmodi lucubrationi, tot sententiis Patrum expletæ nomen commentitium? Quid proprium celare juvabat hominem instigatione et jussu imperatoris scribentem? Hæc enim Joanni Scoto neutiquam conveniunt, quem etiam improbabile esset et incredibile finxisse et subjectisse se imperatoris jussu ad scribendum librum compulsus fuisse. Nemini enim homini mentis compoti frons adeo periit, ut, rege et imperatore in vivis superstitæ, palam et publice fingere audeat se magni principis scribere de summo religionis negotio, sequæ in imminens periculum ac vitæ famæque discrimen adducere et saltem accusationem falsarii omnes verecundiæ fines impudenter transeuntis sustinere.

Inaginosi videtur etiam esse cerebri Bertrami nomen sibi persuadere in Ratramnum ab exeuntis sæculi noni et in untis decimi libellionibus seu amanuensibus conversum fuisse. Nam ea ætate liber de Corpore et Sanguine Domini, vel hæreticus vel catholicus, in manibus omnium versabatur. Si catholicus, quid necesse erat Joanni Scoto celato nomine in vulgus emittere? Si vero hæresi inquinatus habebatur, qua specie poterat nomen ei inscribi auctoris de religione catholica egregie meriti, viri sanctitate et doctrina illustrissimi, imo Ratramni Corbeiensis monachi et presbyteri, abbas Orbacensis, ut Floदार.ius refert, cujus ope episcopi Gallicani Ecclesiam Occidentis adversus Græcos tuendam existimaverant; qui doctrinam S. Augustini de Prædestinatione nervose defenderat jussu Caroli Calvi regis Franciæ? Fateri igitur necesse est hanc fictionem et impositionem nominis Ratramni libro de Sanguine corporis Christi defendi non posse nisi a temerario critico. Porro ex his maxime consequitur non posse Erigero ascribi, quod propter hanc nominis Bertrami in Ratramni translationem undecimo sæculo auctorem libri de Corpore et Sanguine Domini Ratramnum appellaverit: hoc enim inter veras et genuinas Erigeri lucubrationes nullibi in oculis incurrit, nec apud utlum undecimi sæculi scriptorem ecclesiasticum, quo lites et controversiæ Berengarii contestatæ et reînegratæ sunt, hujus libri de Corpore et San-

guine Domini mentione semper postposita et silentio altissimo sepulta. Revera scriptor anonymus a Cello, Jesuiticæ societatis theologo, publici juris factus in appendice ad Historiam Gotteschalci, inter adversarios Paschasii abbatis Corbeiensis Ratramnum nominatim recenset. Sed inter anonymum et Erigerum multum interest: quippe cum e contra Erigerus ipse adversus Paschasium scripsit, uti intelligimus ex continuatore Chronici abbatiæ Lobienensis qui exscripsit hæc verba ex Chronico Sigeberti, abbatis Gemblacensis: « Congessit etiam Erigerus contra Radbertum multa catholicorum Patrum scripta de Corpore et Sanguine Domini. » Quæ videri possunt tom. VI Spicilegii Dacheriani, fol. 591. Nec etiam ejusmodi nominum Bertrami et Ratramni conversio aut mixtio fraudi fuit Sigeberto, duodecimi sæculi scriptori, ut dissertatori placet, nam vero ac genuino auctori hunc librum de Corpore et Sanguine Christi ascripsit Sigebertus in suo ecclesiasticorum Scriptorum Catalogo, scilicet nominatim Ratramno, quod quidem ad fidem antiquorum codicum manuscriptorum expressisse videtur dilucide. Et revera si quidam Sigeberti codices manuscripti incurrant, in quibus Bertrami nomen legatur non Ratramni, recentiores sunt et emporetici: nec alibi legisse dissertatorem puto quam in typis expressis sine cura et fide Sigeberti exemplaribus.

Ex his facile est intelligere quam parum firma sit critica dissertatoris, dum sibi fingit, pag. 166, Paschasium Radbertum, abbatem Corbeensem significare voluisse auctorem libri de Corpore et Sanguine Domini his verbis in epistola ad Frudgardum: « Quamvis ex hoc quidam de ignorantia errent, nemo tamen est adhuc in aperto qui hoc ita esse contradicat quod totus orbis credit et confitetur. » Hæc enim verba sic interpretatur dissertator. Innuit haud dubie, inquit, « his verbis notum sibi volumen esse cujus artifex non aunderet γουρῆ quod aiumt κεραλή congregari, sed larvatus incederet. Scribebat autem hanc epistolam Paschasius sub annum 860. » Enimvero si revera hanc epistolam ad Frudgardum anno 860 scripsit Paschasius, improbabile est ad librum de Corpore et Sanguine Domini Ratramni respexisse: quippe cum scilicet annis fere quindecim post hunc annum compositus sit, quo tempore Carolus Calvus ad imperium Occidentis pervenit, uti perspectum habemus ex titulo præfationis hujus libri, his verbis concepto: « Ad Carolum Magnum imperatorem, » qui in antiquis codicibus manuscriptis occurrit, ad quorum fidem liber de Corpore et Sanguine Domini primum typis expressus est anno 1532. Nam ex omnibus chronicis intelligimus Carolum Calvum, hoc titulo designatum, ad imperium non pervenisse ante annum 875, quo a summo pontifice Joanne VIII coronatus fuit, vi et armis proligato Ludovico rege Germaniæ, cognomento Germanico, qui Francofurti anno continenti 876, 28 Augusti interit. Constat etiam apud omnes Carolum Calvum duobus tantum annis imperasse, mortuum scilicet die 6 Octobris anno 877. Sed patet abundanter quam temere dissertator in errorem inductus sit, dum hoc anno 860 Paschasium epistolam ad Frudgardum scripsisse defendit: quippe cum eo plures anni a morte Paschasii jam effluerant quam ante annum 853 contigisse necesse videtur, nempe quo abbas Corbeiensis, nomine Odo, secundo concilio Suessoniensi subscripsit, qui in locum Paschasii successerat. Dicit fortasse dissertator Paschasium abdicasse curam abbatiæ Corbeiensis eo anno 852 aut 855, et nondum obiisse; sed utcumque res sit, non prohibet ultra annum 859 vel 60 vixisse: adeoque abundantius patebit librum Ratramni in mentem Paschasii incurrere non potuisse in epistola ad Frudgardum, cum non nisi imperante Carolo Calvo, cui sub titulo imperatoris inscriptus fuit, « ad Carolum Calvum imperatorem, » compositus sit, intra scilicet annum 875, quo ad imperium pervenit Carolus, et 877, quo

veneno a medico Zedechia sibi propinato exstinctus est.

Ex his dilucide consequitur quam sibi persuadeat perperam dissertator. Hincmarum, Rhemensem archiepiscopum, hujusce libri de Corpore et Sanguine Domini, quem Ratramno vindicamus, mentionem fecisse anno 859, tomo I libri de Prædestinatione, cap. 21, pag. 232 : ibi enim conceptis verbis ait non Ratramnum, sed Joannem Scotum ab omnibus palam ac publice reputari auctorem, capitulum quæ confutanda receperat dictus Hincmarus. Sed insuper quæ contra fidem Ecclesiæ ex doctrina et libro Joannis Scoti exscripserat in libro de Corpore et Sanguine Domini, sub nomine Ratramni neutiquam occurrunt. Hæc enim verba vel verhorum sensus quo numero innotescunt apud Ratramnum ? 1° QUOD TRINA SIT DEITAS. 2° QUOD ANGELI SINT NATURA CORPORALES ? QUOD ANIMA HOMINIS NON SIT IN CORPORE ? 3° QUOD SACRAMENTA ALTARIS NON VERUM CORPUS ET SANGUIS SINT DOMINI, SED TANTUM MEMORIA VERI CORPORIS ET SANGUINIS EJUS. Revera dicit Ratramnus num. 99 et 100 : « Quod iste panis et calix, qui corpus et sanguis Christi nominatur et existit, memoriam repræsentat Dominicæ passionis, quemadmodum ipse dixit in Evangelio : *Hoc facite in meam commemorationem.* » Quod quidem verissimum et catholicæ fidei congruentissimum est. Non enim ait Ratramnus non esse verum corpus, imo vero corpus et sanguis Christi nominatur et existit. Nec ait esse tantum memoriam, nam in hac voce TANTUM virus immanis hæresis consistit. Præterea ne ex verbis Ratramni contumeliam caperent viri catholici, continentî sermone prudenti cautione ab omni veneno et malo hæresis declinat his verbis : « Nec quoniam ista dicimus putetur in mysterio sacramenti corpus Domini vel sanguinem ipsius non a fidelibus sumi, quando fides non quod oculus videt, sed quod credit accipit. » Enimvero si non accipiatur in Eucharistia, sive non credatur accipi, quod oculus videt, sed quod credit fides, necesse est credi verum Christi corpus accipi : quippe cum fides ibi credat verum Christi corpus existere, nominatur scilicet et existit. Insuper hæc capitula quæ refutat Hincmarus observat ætate sua palam ascripta fuisse, nemine reclamante, Joanni Scotigenæ et Prudentio, Trecensi episcopo, neutiquam vero Ratramno, cujus virtus ac fides, sordidæ hæresis nescia, intaminatis honoribus fulget. Lege librum de Prædestinatione Hincmari, cap. 21, pag. 350 : « Quorum capitulorum auctores, inquit, vel potius sibi compugnatores, et in quibusdam veritatis impugnatores, jactitantur a multis Prudentius episcopus et Joannes Scotigena. »

Non juri aut rationi congruentius sibi persuadet dissertator, pag. 167, vultum retexisse seu paropidem detraxisse auctori libri de Corpore et Sanguine Domini Adrevaldum, monachum Floriacensem tempore Caroli Calvi, in libello ea de causa scripto contra ineptias Joannis Scoti, relato tom. XII Spicilegii Dacheriani. Enimvero libellus Adrevaldi scriptus tempore Caroli Calvi, vel fuit antequam imperium capesseret vel post. Si ante, larvam detrachere non potuit libro nondum confecto ; si vero post, scilicet ab anno 875 ad annum 877, quomodo larvam detrachere potuit ? quippe cum ea ætate nemini homini dubium suboleret, ex mente dissertatoris, quin auctor libri esset Joannes Scotus, et ipse Adrevaldus non contra ineptias Ratramni aut Bertrami, sed Joannis Scoti nominatum scripserit.

Præterea si Ratramnus fuisset auctor illarum ineptiarum quas sub nomine Joannis Scoti refutat Adrevaldus, deberent istiusmodi ineptiæ in libro Ratramni reperiri, vel omnino vel ex parte. At vero nullatenus incurrunt in oculos hominis accurate legentis ; itaque ne quidem de libro Ratramni, sive de libro quem defendimus de Corpore et Sanguine Domini, cogitavit Adrevaldus.

At, inquit dissertator, tempore Berengarii non sub alio nomine quam Joannis Scoti cognitus est liber de Corpore et Sanguine Domini. Solitarius Sigebertus iterum ascribit Bertramo. Responso facilis est librum de Corpore et Sanguine Domini Ratramni a sectatoribus Berengarii neutiquam in sui erroris patrocinium proditum fuisse, sed solum Joannis Scoti erroribus Berengarii magis propitium et conducibilem.

Insuper continenti sermone addit dissertator, ut probet opusculum Joanni Scoto ascriptum revera ad Ratramnum pertinere et ei adjudicari debere, Epistolam Ascelini monachi ad Berengarium, exscriptam et publicatam inter notas domini Lucae Dacherii ad Vitam Lanfranci, Cantuariensis archiepiscopi, pag. 25, in qua prodidit hæc verba quibus designari librum Ratramni per vindicamus, defendit : « Joannem Scotum nec inconsiderate, nec impie, nec indigne sacerdotio meo habeo : quem toto nisu totaque intentione ad hoc solum tendere video, ut mihi persuadeat hoc, videlicet quod in altari consecratur, neque vere Christi sanguinem esse. »

Verum hoc genere argumenti tam iniquum quam probrosum est Ratramno ejusmodi sententiam ascribere, cum præsertim nunquam sic locutus sit. Nihil magis a sensu communi hominum alienum videtur quam sibi fingere et formare hominem qui hoc quod in altari consecratur, non credat vere corpus neque vere Christi sanguinem esse ; et tamen sibi persuadeat, et neutiquam dubitet, per mysterium Eucharistiæ panem et vinum in corporis et sanguinis sui conversa substantiam, a fidelibus sumenda. Quid enim nos docet fides Ecclesiæ ? quid ea fide credimus et confitemur ? nisi per mysterium Eucharistiæ panem et vinum quæ consecrantur in altari, vere in substantiam corporis et sanguinis Christi conversa a fidelibus sumi, a nobis percipi ? At vero hoc conceptis verbis ore dixit et manu scripsit noster Ratramnus sive Bertramus lib. de Corpore et Sanguine Domini, num. 30 : « Tunc intelligetis quod non sicut infideles arbitrantur carnem meam a credentibus comedendam ; hoc est, ut supra docet, eodem numero, non per partes frustatim distribuendam et discernendam, sed vere per mysterium, panem et vinum in corporis et sanguinis mei conversa substantiam a fidelibus sumenda. »

Incredibile est, incogitabile et prorsus ἀδύνατον, nisi omnia naturalis et rationalis æquitatis jura violanda sint, hominem non credentem quod in altari consecratur neque vere corpus neque vere Christi sanguinem esse, credere sincere secundum substantiam invisibilem, hoc est per omnipotentiam Verbi, corpus et sanguinem Christi vere existere in altari : hæc enim adeo repugnant, ut in eodem cerebro non interturbato prorsus insociabilia videantur. Verumtamen hæc ultima verba mentem Ratramni penitus explicant : quippe cum ex num. 49 dicti libri exscripta sint. Lege : « Ex his omnibus quæ sunt hactenus dicta monstratum est quod corpus et sanguis Christi quæ fidelium ore in Ecclesia percipiuntur, figuræ sunt secundum speciem visibilem. At vero secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt. » Eadem iterat num. 99 : « Adamus quod iste panis et calix qui corpus et sanguis Christi nominatur, et existit. »

Sed ut probationum nostrarum accessionibus nihil desit, quero libenter a dissertatore num sibi fingere possit hominem prorsus abnuentem fidei Ecclesiæ catholicæ, scilicet hoc quod in altari consecratur neque vere corpus neque vere Christi sanguinem esse sibi persuadentem, qui nefas existimet non solum negare corpus esse sanguinemque Christi in Eucharistia, verum etiam cogitare. Hæc enim non minus repugnantia et insociabilia sunt. Attamen nullus dubitandi locus relinquitur quin Ratramnus

conceptis verbis dicat num. 15 : « Compelluntur negare corpus esse sanguinemque Christi, quod nefas est non solum dicere, verum etiam cogitare. » Quæ cum ita sint, luce meridiana clarius constat librum Joannis Scoti, de quo mentionem facit Ascelinus in epistola ad Berengarium, neutiquam debere Ratramno ascribi, sed suo auctori Joanni Scotigenæ restitui.

At, inquit dissertator, quæ in libro Joannis Scoti occurrunt, totidem syllabis exscripta recurrunt in libro Ratramni, num. 88, ut ex epistola Ascelini intelligere facile est : « Hoc autem, scilicet neque vere corpus neque sanguinem esse, astruere nititur ex sanctorum Patrum opusculis hæc exponit, quorum illam sancti Gregorii orationem huc adnotare sufficiat : *Perficiant in nobis tua, Domine, quæsumus, sacramenta quod continent, ut quæ nunc specie gerimus rerum veritate capiamus.* Quam exponendo prædictus Joannes inter cætera nostræ fidei contraria : *Specie, inquit, geruntur ista, non veritate*; quod non catholice dictum, si bene tuam vigilantiam novi, non ignoras. »

Objectionem tuam facile friabilem omittere poterat dissertator. Revera enim hæc oratio Sacramentarii sancti Gregorii conceptis verbis legitur apud Ratramnum, sed in patrocinium sensus catholici et ab opinione Joannis Scoti alienissimi eam prodidit. Quippe Joannes Scotus ex his verbis, *quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus*, defendebat intelligi corpus Christi in figura tantum existere, neutiquam vero ejus existentiam, rem et substantiam in Eucharistia reperiri. Sed sensum prorsus alienum et repugnantem ex hac oratione percipit Ratramnus. Existimabat enim corpus et sanguinem in figura, hoc est sub velamento et conopeis, speciei invisibilis revera existere: sed non in figura tantum, et per hæc verba, *rerum veritate capiamus*, intelligebat manifestationem et apertam corporis et sanguinis Christi declarationem omni figura vacuum et expertem. Quamobrem sic explicat orationem sancti Gregorii : « Dicit quod in specie illa geruntur, non in veritate, id est per similitudinem, non per ipsius rei manifestationem. » Si hæc verba *per similitudinem, non per ipsius rei manifestationem*, addidisset Joannes Scotus, nunquam eum crimine hæresis postulasset Ascelinus; hæc enim vox *veritatis* quadam amphibolia, id est æquivocatione, laborat, uti observavimus in præfatione hujusce opusculi Ratramni. Nec solum significat rei existentiam quæ sub figuris seu velis ac parapidiibus consistere potest, verum etiam patefactionem seu manifestationem omni figura ac tropo, velo, parapidi insociabilem. Adeoque Ratramnus, ut sensum ex oratione sancti Gregorii quem tuendum recepit explicet, aliam orationem num. 75 ex Missali Gelasii assumpsit, in quo hæc verba leguntur, *ut quod in imagine contingimus, sacramenti manifesta participatione sumamus.* Hanc orationem, suis rebus non conducibilem sed incommodam, non prodidit Joannes Scotus. Sensum catholicum a Ratramno huic voci *veritatis* ascriptum adoptavit Lanfrancus, Cantuariensis archiepiscopus, fidei catholice adversus Berengarium defensor fortissimus, uti ex Dialogo ejus adversus Berengarium intelligimus, in quo hæc leguntur : « Postulat quippe sacerdos ut corpus Christi quod sub specie panis vini que nunc geritur, manifesta visione sicut revera est quandoque capiatur, *veritas* enim pro *manifestatione* in sacris litteris reperitur. » Quis vero dicat verba Joannis Scoti totidem plane syllabis in Lanfranci libro reperiri? Contendit adhuc plus quam potest dissertator in eo quod Berengarius in epistola ad Lanfrancum ait sententiam Joannis Scoti esse contrariam Paschasio et fore aliam a sanctis Ambrosio, Hieronymo et Augustino cuicumque adversari voluerit Joanni Scoto; lucubrationem Ratramni nullam habere dissimilitudinem a libro Joan-

nis Scoti, quippe cum eisdem Patres Ratramnum proferat, scilicet Augustinum, Hieronymum et Ambrosium. Addit etiam Erigenam inter adversarios Paschasii recensere Ratramnum: sed quid tum? Nihil enim vetat sententiam Joannis Scoti repugnare Paschasio, et Ratramnum cum eo concordem docuisse, imo vero ita se rem habere valde probabile est. Præterea si ex eo quod Ratramnus citet Augustinum, Ambrosium et Hieronymum, non differt a Joanne Scoto, Lanfrancus concordabit in Berengario, Sanctesius cum Calvino, Perronius cum Plesseo Morcino. Itane licet ratione et sensu intemperanter abuti? Ejusmodi ratiocinationi ac conjecturæ locus fortasse non deesset si præter Augustinum, Hieronymum et Ambrosium nullos Patres in medium proferret Ratramnus, sed insuper continuo prodidit S. Isidorum Hispalensem num. 40, 45 et 47; S. Fulgentium, num. 89; Sacramentarium S. Gregorii, num. 88; Missale Gelasii, num. 85; de quibus, dempto Sacramentario S. Gregorii, nulla mentio apud Joannem Scotum. Cæterum Erigerus non dixit Ratramnum esse adversarium Paschasii, sed anonymus scriptor Cellotii, quem cum Erigero confundere injurium est. Quamvis enim in aliquo codice manuscripto quingentorum fortasse annorum libellus anonymi præferat nomen Erigeri, melius argumentum assumendum est ad ascribendam viro sapienti et de Ecclesia non immerito tam futilem ac vanam lucubrationem.

Denique dissertator ait pag. 168 Berengarium in epistola ad Richardum, relata tomo II Spicilegii Dacheriani, dicere Joannem Scotum scripsisse monitu et precario Caroli Calvi, cujus pariter jussu scripsisse Ratramnum multi opinantur sub annum 855, quo anno multa catholice fidei contraria in regno Caroli, ipso quoque non nescio, Annales Bertiniani prodidere.

Ad hæc plura respondere facile est.

I. Cum multum discriminis intercedat inter preces et jussa, multum quoque differre necesse sit librum Joannis Scoti et Ratramni; quippe cum Joannes Scotus monitu et precario Caroli, Ratramnus jussu scripserit. His verbis incipit liber Ratramni : *Jussistis, gloriose princeps*; et ex epistola Berengarii intelligimus Joannem Scotum scripsisse monitu et precario. Ratramnus, humilis monachus in sui claustris abditus tenebris, jussis imperatoris ac regis obtemperat et in lucem prodit: Joannes Scotus, supercilio doctoris elatus, principis monitis et precibus annuit.

II. Hæreses quibus agitabatur respublica anno 855, quarum mentionem faciunt Annales Bertiniani, erumpere non potuerunt ex libro Ratramni, qui cum a Carolo Calvo imperatori inscriptus sit, ad *Carolum Magnum imperatorem*, non potuit effici et in lucem emitti ante tempus quod interfuit inter annum 875 et 877, quo desiit imperium Caroli Calvi; siquidem ex antiquis codicibus manuscriptis, exscriptus sit hic titulus ad *Carolum Calvum imperatorem*. At vero continenter ait dissertator eadem pagina, librum de Corpore et Sanguine Domini fuisse damnatum in concilio Vercellensi et Parisiensi anno 1050, tandemque flammis crematum in concilio Romano sub Nicolao II anno 1059, cum inscriptione nominis Joannis Scoti; quoniam tunc temporis verus auctor erat indicatus et perspectus, eaque de causa paucissima exemplaria exstare sub nomine Ratramni sive Bertrami, quod horum conciliorum temporibus suppositum nomen recognoscebatur: et addit eam ob rem non visum esse sub nomine Ratramni ante annum 1526, ad quem usque ex eo tempore altum fuerat apud omnes de hoc libro silentium. Jam vero si res ita sint, dicat nobis dissertator qui fieri potuerit ut tot concilia, tot viri illustres, Lanfrancus, Ascelinus, Durandus, adeo consopiti fuerint ut hanc *κατασκευασμένη* silentio prætermiserint, nec tam insolentem nominis subjectionem Joanni Scoto obtrectaverint, et memoriam Ratramni viri docti, pii, de Ecclesia Gallicana infinis titulis

hene meriti, ab ejusmodi hæresis contumelia et opprobrio non vindicaverint. Ego vero fateor me intelligere non posse ex quo dissertator sibi suaserit postquam cremata fuerint exemplaria libri de Corpore et Sanguine Domini. non visa esse ante annum 1525, sub nomine Bertramii aut Ratramni nam Sigebertus sæculo XII, scilicet anno quadagesimo post concilium Romanum, recenset librum de Corpore et Sanguine Domini sub nomine Ratramni inter scripta catholica et orthodoxa Trithemius, abbas Spanemiensis sæculo XV in Catalogo Scriptorum ecclesiasticorum idem præstat, et vestigia Sigeberti ingeminat. Antea Anonymus Cellotianus, sive, ut putat dissertator, Erigerus, Ratramnum ejusdem libri auctorem indigitat: et Joannes Fischerius, episcopus Roffensis, ipso anno 1526. Nihil igitur tam a vero alienum quam quod dixit dissertator usque ad annum 1526 altum apud omnes ejus libri sub Ratramni nomine fuisse silentium. Cæterum si quis libros Joannis Scoti de Prædestinatione aut *Περὶ φύσεως μερισμῶν* applicata mente legat, tantam styli differentiam animadvertet, tot Patres Græcos mysticos et asceticos citatos reperiet quorum nullum vestigium aut sulcum internoscere licet in libris Ratramni, ut librum de Corpore et Sanguine Domini sub Ratramni nomine vulgatum Joanni Scotigenæ adjudicare et insolens et supervacaneum esse videatur.

Veruntamen hic unum prætermittere non possum quod hujusce litis omnino decretorium esse videtur. Constat enim Joannem Scotum corpus Christi post resurrectionem nec sensibus tractabile nec carneum existimasse, ut intelligimus ex libro V de Divisione naturæ, pag. 295, num. 37: « Quisquis autem sancti Ambrosii Gregorique Theologi, diligentius dicta inspexerit, inveniet profecto non mutationem corporis terreni in cæleste corpus, sed omnino transitum in ipsum spiritum: non in illum qui æther, sed in illum qui intellectus vocitatur. » Ambrosius quidem omnem compositionem aufert, ita ut post resurrectionem corpus, et anima, et intellectus, unum sint et unum simplex neque ex tribus conjunctum, et quæ hic tria videntur, illic unus intellectus efficitur. Gregorius similiter et incunctanter astruit mutationem corporis tempore resurrectionis in animam, animæ in intellectum, et intellectus in Deum, ac sic omnia in omnibus Deus erit, sicut aer vertitur, in lucem. » Et ejusdem libri num. 38: « Si ergo transformata caro Christi est in Dei virtutem et spiritus incorruptionem, profecto ipsa caro virtus est et incorruptibilis spiritus; ac si Dei virtus est spiritus, ubique est non solum super loca et tempora, verum etiam super omne quod est nulli dubium quin ipsa caro virtutem et spiritum transformata nullo loco contineatur, nullo tempore mutetur; sed sicut Dei virtus et spiritus, Verbum videlicet quod etiam in unitatem sibi substantiæ acceperat, omnia loca et tempora et universaliter omnem circumscriptionem excedat. » Jam vero quis ejusmodi opinamenta auctori libri de Corpore et Sanguine Domini ascribat? qui prorsus contraria et toto diametro opposita doceat, et præsertim num. 30 hæc verba ori Christi inducit: « Cum post resurrectionem visuri sitis me cælos ascensurum, cum integri corporis sive sanguinis mei plenitudine. » Et num. 99: « At vero Corpus illud in quo passus est et resurrexit Christus, proprium ejus corpus existit de Virginis Mariæ corpore sumptum, palpabile sive visibile etiam post resurrectionem, sicut ipse discipulis ait: *Palpate et videte quia spiritus carnis et ossa non habet sicut me videtis habere.* » His igitur amplius immorari non opus est, sed ad tuendam et vindicandam hujus libri fidem et *ὁρθοδοξίαν* leviter placideque procedere juvat. « *Hujus autem libri,* » inquit dissertator pag. 166 et 288, columna interiori editionis novæ Amstelodamensis num. 166, « qui Ratramno tribuitur, qui hac ætate patrocinium suscipere valde miror aliquos esse inventos postquam

A non modo nuper a Tridentinis censoribus summisque pontificibus censura notatus est. »

RESPONSIO.

Si tantæ admirationi locum inveniat dissertator, ex eo quod tuendum receperint librum Ratramni de Corpore et Sanguine Domini viri quidam theologi tametsi censura notatum et in indicem librorum prohibitorum relegatum ab examinadoribus deputatis a concilio Tridentino et ab ipsismet Romanis pontificibus majorem faciet admirationem antiqua missa Latina quam Matthias Flaccus Illyricus proxime elapso sæculo Argentinæ typis mandari curavit. Enimvero primulum lucem publicam vidit ope hominis hæretici, quemadmodum liber Ratramni, et ab examinadoribus concilii Tridentini æquabiliter in indice libris prohibitis coaptata fuit, uti perspicere facile est in indicis appendice secunda; veruntamen hodie ejusmodi missa Illyrici catholica et orthodoxa reputatur ab omnibus doctis Ecclesiæ scriptoribus, et ab ipsis protestantibus hominibus tanquam suis dogmatibus valde repugnans et adversa reputatur. Ejus fidem et *ὁρθοδοξίαν* vindicavit eminentissimus cardinalis Bonæ Rerum liturgicarum lib. 1, cap. 12, novamque editionem fieri in Appendice ad librum de Rebus liturgicis, et P. Gointius, Oratorii dom. Jesu Presbyter, in Annalibus Ecclesiasticis Francorum, curaverunt emendatorem et magis castigatam, sicut Ratramni librum de Corpore et Sanguine Domini emendatorem ex antiquo codice manuscripto cum cura et fide expressimus. Eandem missam Latinam inquisitores Hispani, regnante Philippo secundo, censura affecerunt, instigatione Ferdinandi Toletani, duels Albensis, hominis studio religionis catholicæ non solum flagrantis, verum etiam furentis, quem dicit Jesuita Favianus Strada ex bellicis tormentis fusum Antuerpiæ in eadem bellica tormenta refusum fuisse. Enimvero nihil admiratione dignum si ab ejusmodi tribunalibus iudicibus, quibus inerrantia nulla a cælo tradita est, iudicata et condemnata virorum doctorum opera auxilio et defensoribus egeant. Inter lucubraciones illusterrimas ac doctissimas Claudii Espenæci, doctoris theologi Parisiensis, inter Patres purpuratos, ni prava consilia obstitissent coaptandi, ut testificatur D. Jacobus Augustus Thuanus et ipsemet Espenæcus, ejus commentarii in Epistolam ad Titum et tractatus de Continentia præ cæteris evincunt; quippe cum non solum eruditione summa expleantur, verum etiam spiritu consilii et fortitudinis scripta sint adversus abusus et vitia quibus ferme omnes eo sæculo deformabantur homines, veruntamen tanti viri tractatus proditi in indice examinadorum concilii Tridentini cum Ratramno nostro et missa Latina Illyrici infeliciter errant, non minori existimatione digni apud omnes eruditos. Nec enim dubitandi locus relinquatur quin ipse dissertator noster Espenæcum inter doctores catholicos et omnibus doctrinæ et fidei numeros absolutos recenseat. Percontare libenter a dissertatore nunquid articulos cleri Gallicani de potestate ecclesiastica, regi Christianissimo oblatos anno 1682, quos revera ab Innocentio XI condemnatos fuisse non ignorat, defendi posse existimet? An a quo vel iniquo animo ferret vituperio afflicti censuras Facultatis Parisiensis adversus Vernantium aut Amadeum Guymenium latas; an ejusmodi censurarum defensor ei admirationem moveret? Quas tamen sciunt omnes non solum in indice librorum prohibitorum collocatas, sed ab Alexandro VII summo pontifice vetitas et proscriptas fuisse nulla authentica adversus eas censuras data Romæ, imposita pœna excommunicationis ipso facto incurrendæ vii Kalendas Julii anni (1665) undecimo pontificatus Alexandri septimi.

Nullius auctoris libri magis censura vexati sunt quam Origenis Adamantii; non una vice sed pluribus pontifices et concilia etiam generalia proscripterunt Origeniana dogmata. Veruntamen non humillimi inge-

ni Jesuita Petrus Halloix Leodiensis amplo volumine in folio, pari crassoamento cum majoribus libris, Origenem defendit et ejus ad Pontificem maximum Innocentium X causam egit. Origenem defensum approbaverunt quatuor celebres pietate et scientia insignes Jesuitæ et examinarunt, jussis obtemperantes R. P. Carafæ, totius societatis præfecti generalis, in collegio Romano anno 1646; ista denique Origenis defensio cum licentia visitatoris Flandriæ, Angliæ et Gallo-Belgiæ provinciæ publici juris facta est Leodii anno 1648. Verumtamen Origenes defensus ingressus viam universalis inquisitionis Romæ, in indice librorum prohibitorum locum obtinuit acceptissimum, sed in bibliothecis Jesuitarum magis honorificum; nullibi enim in serie librorum prohibitorum reptat. Denique famosum librum Ludovici Molinæ Jesuitæ de Concordia gratiæ et liberi arbitrii ab Universitate Salamanticensi anno 1595, 22 Julii damnatum, et ab episcopis Hispaniæ periculosum et erroneum declaratum, quotidie Jesuitæ pluresque notæ non infimæ theologo defendunt, quemalmodum et libros de Romano Pontifice cardinalis Bellarmini, ut refert Jacobus Fuligati, alter Jesuita, in Vita Roberti Bellarmini, cap. 41: quæ cum ita sint, dubium non est libros censura notatos ac res judicatas recognitioni obnoxias esse, sive ad judicium instauratiuum referri posse; adeoque causas in caduci casum delapsas, in gradum reponi curricula judicialis. Hæc Ecclesiæ aut religionis nihil interest: licet enim semperque licebit aliquos auctores ab accusatione violatæ fidei vindicare. Adeo quippe nihil vetat litteras Honorii I pape a contumelia hæresis Monothelitarum purgare. Hæc jure Facundus, Hernianensis Africæ episcopus, tria capitula fortiter ac nervose defendit in gratiam Ibræ Edesseni, Theodori Mopsuestini et Theodoretæ episcopi Cyri, quo etiam Ratramni doctrinam tuendam recipimus. Molina et Bellarminus, in indices librorum prohibitorum detrusi, ex iis exitum facile obtinuerunt. Sed si astringimus argumenta ad conterendam calumniam qua fama ejus et nomen inquinantur, probabilia et ad faciendam fidem firma, multo mirabilius est Ratramnum judices invenisse injurios quam defensores propitios.

VERBA DISSERTATORIS.

Verum etiam mox dicitur jam pridem a plenariis synodis universaque Ecclesia damnatum et igni addictus, proxime vero superiore ætate ab illustrissimis doctissimisque antistitibus Sauctesio Ebroicensi, et Perronio cardinali, archiepiscopo Senonensi, apertam docere hæresim deprehensus.

RESPONSIO.

Revera non diffitemur librum sub titulo de Corpore et Sanguine Domini damnatum fuisse in concilio Vercellensi sub Leone IX, et crematum Romæ sub Nicolao II, anno 1055; sed prorsus abnuimus Ratramnum aut Paschasium hujusce libri auctorem fuisse: quippe cum constet apud omnes hunc librum combustum Joannis Scoti nomen, nemine reclamante, præsetulisse, sub eoque nomine in gratiam suorum errorum a sectatoribus Berengarii prolatum fuisse. De cætero cardinalis Perronius et Sauctesius opinioni communi scriptorum suæ ætatis freas permisissent, qui nimium vanis Protestantium hominum sermonibus se permittentes, ejusmodi librum temere nimio pere erroribus Calvinistarum propitium sibi persuaserunt. Sed hæc nihilominus obstant justæ istius libri defensionis ac patrocinio; quippe cum ipse dissertator epistolam sancti Chrysostomi ad Cæsarium monachum tuendam recipiat, quam cardinalis Perronius opus suppositivum a Petro Vermillo martyre, hæretico Florentino, fabricatum in gratiam Calvinismi existimat, sicut librum Ratramni ab Oecolampadio fictum putaverat ipse Perronius et Sixtus Senensis: quod perspectum habere facile est ex tractatu de Eucharistia Perronii, pag. 381-383, et Bibliotheca Sixti Senensis. De reliquo in eo

differre dissertatorem a defensoribus Ratramni silentio non prætermittendum est, quod ipse primus in orbe Christiano doctrinam hujus epistolæ ad Cæsarium monachum defenderat et fetum inter omnes eruditos in spurii et notli suspicione positum, ingenuitatis jure donet ac sancto Chrysostomo Latine non Græce loquenti vindicet et non leviter reluctanti adjudicet. Cum e contra plures scriptores ecclesiastici, scientia et pietate jure illustres, libri Ratramni de Corpore et Sanguine Domini Ὁρθόδοξων sustinuerint et ante et post cardinalem Perronium; quales fuerunt Joannes Fischerus, illustrissimus Christi martyr; Sigbertus, abbas Gemblacensis sæculo XII; Joannes Trithemius Spanhemienensis XV; doctores Lovanienses post concilium Tridentinum; Jacobus Gretzerus; Antonius Possivinus; Gilbertus Mauginus; Godefridus Hermannus, doctor socius Sorbonicus sub nomine Hieronymi ab Angelo Forti; Jacobus Samboevius, sacre theologie in Sorbona professor regius; dominus Joannes Mabilionius, doctissimus monachus sancti Benedicti, et infiniti alii theologo Parisienses qui, in thesibus suis, innocentiam et integritatem Ratramni ante et post editionem Latino-Gallicam cum præfatione et notis quam procuravimus anno 1686 fortissimum præsidium attulerunt. Inter quos honoris causa nominare non metuam clarissimum Petrum Berthe, socium Sorbonicum, nostræ Sorbonæ jam peritissimum bibliothecarium, Academiæ Parisiensis rectorem amplissimum, in ea thesi quam *minorem ordinariam* nuncupavere majores nostri, dicata et inscripta Ludovico Magno nomine Academiæ Parisiensis; cui præfuit et subscripsit pro sua præsidis et actus moderantis amplitudine illustrissimus ac reverendissimus Franciscus de Harlay, archiepiscopus Parisiensis, regionum ordinum commendator, Sorbonæ provisor, Regiæ Navarræ director ac superior, die 20 Septembris, anno 1685, in qua hæc verba columna 6 exscripta sunt: « Unde nec Anastasius Sinaita, nec Damascenus inter Græcos, nec Paschasius, aut ejus verbotenus hostis, in suo quod exstat opere, Ratramnum in Latinis aliquid novaverunt, sed fidem ut fortiter defenderunt, ita penitus intaminatam servarunt. » Jam vero quid restat nisi ut ipsum dissertatorem secum ipse componam, et admirabilitatem ejus accomodem sive admirationem comescam. Enimvero cum adeo libenter auctoritati cardinalis Perronii obtemperandum esse reputet de libro Ratramni, eidem refragatur vehementer et repugnat de hæresi Stercoranistarum, stentorianque nostram de figmento hujusce hæresis, postposita fama et eminentia Perronii, affatim amplectitur pag. 174 suæ dissertationis.

Quæ huc usque diximus personam Ratramni et auctorem libri de Corpore et Sanguine Domini generatim spectant. Jam vero doctrinam hujusce libri expendere et ab omni hæresis suspicione liberare nobis incumbit adeoque ab omni contumelia vindicare.

I. *Ratramnus*, inquit dissertator pag. 174 editionis primæ, lin. 8, non quid Ecclesia doceat, sed quid ipse privatim sentiat, aperire se tum in præfatione tum in calce ejus libri significat.

RESPONSIO.

Imo vero: nam cum jusserit imperator sententiam suam scribere de corpore et sanguine Domini in Eucharistia, palam profitetur se nihil ex proprio prædio velle assumere, sed semper vestigiis sanctorum Patrum inherere, et antiquorum seu majorum sulcos diductos non declinare, uti intelligitur his verbis num. 5 descriptis, quæ nec commentario nec amplificata explicatione indigent: « Quid ex hoc sentiam aperire tentabo, non proprio fretus ingenio, sed vestigia Patrum prosequendo. » Et num. 102, in calce: « Imperio vestræ magnitudinis parere cupientes, præsumpsi parvus de rebus de non minimis dispu-

tare, non sequentes æstimationis nostræ præsumptionem, sed majorum intuentes auctoritatem. »

II. Ex eo quod num. 30 multis adversari se fateatur Ratramnus, contendit dissertator contra doctriam Ecclesiæ disputasse.

RESPONSIO.

Esto, id fateatur Ratramnus, sed multitudo adversariorum coalescebat ex iis qui nullam esse figuram, sed omnia in aperto pateferi in Eucharistia defendebant: quæ sententia prorsus erronea est, Paschasio et Ratramno æquabiliter repugnans, et omnibus antiquis Ecclesiæ doctoribus adversa. Id abundanter patet ex his num. 52 verbis: « Hic jam illa suboritur quæstio, quam plurimi proponentes loquuntur non in figura, sed in veritate, id est manifeste fieri: ista dicentes sanctorum scriptis Patrum contraire comprobantur. » Sed quid tum? Nunquid non Paschasius multos se habere fatetur adversarios, non secus ac Ratramnus? quod intelligimus ex his verbis epistolæ ad Frudgardum pag. 1625: « Tamen ad intelligentiam hujus mysterii plures commovi; » et initio hujus epistolæ, pag. 1619: *Quæris enim de re ex qua multi dubitant.* In eadem epistola conceptis verbis Ratramno assentitur Paschasius, pagina scilicet 1620, lit. E, in qua textum Ratramni ex hoc numero 52 exscripsisse videtur: « Et ideo si qui dicit hanc carnem et hunc sanguinem sic ipsa esse absque mysterio et sacramento, nec in figura ex parte sumendum, ut illi tunc carnales carnaliter sapientes, totum dissipat. » Adeoque difficile intelligitur quid conducibile sit dissertatori ex hoc numero 52, ut Ratramnum adversarii Ecclesiæ Catholicæ demonstrat.

III. Eam ob rem sic continenti sermone pergit dissertator, pag. 175: *Primum igitur, inquit de Ratramno. num. 8, figuram a veritate distinguit eatenus quod in figura aliud intelligitur quam dicitur. Quocirca nec vitis Christus nec palmites apostoli, etsi in sacris paginis id nomen habent: et quando Christus dicitur natus passusve, vere passus ac vere natus intelligitur, hoc, inquit, veritas est in narratione, id est nuda et aperta vocum significatione. Cum negat ibidem et passim in toto opere, præsertim num. 32, id quod est in altari esse corpus Christi in veritate, ac solum ait esse in mysterii figura, negat esse hujus vocis corpus Christi nudam et apertam significationem: negat intelligi debere quod dicitur vult eo duntaxat quod videtis corpus significari.*

RESPONSIO.

Non tanto verborum circuitu opus est nec ex cable oleum exprimere ad perspicendum quid per figuram et veritatem intelligat Ratramnus. Mentem enim aperit clarissime num. 7 et 8: « Figura, inquit, est obumbratio quædam quibusdam velaminibus ostendens; verbi gratia; verbum volentes dicere, panem nuncupamus, sicut in Oratione Dominica panem quotidianum nobis exposulamus. Veritas vero (num. 8) est rei manifesta demonstratio, nullis tenebrarum imaginibus obvelata, sed puris et apertis, utque planius eloquamur, naturalibus significationibus insinuat, utpote cum dicitur Christus natus de Virgine, passus, crucifixus, mortuus et sepultus. » Adeoque necesse est cum ait num. 32 et aliis quosdam sibi persuadere corpus Christi in Eucharistia esse, non in figura, sed in veritate, eos spectare homines qui in Eucharistia nullam obumbrationem, nullum velum, nullam figuram esse credebant, sed omnia manifesta et clara patere. Non enim eo devolvebatur quæstio quam discutebat Ratramnus, utrum corpus Christi revera seu realiter, ut loquuntur theologi, in Eucharistia existeret, vel solummodo in figura seu figurate esset; de hoc dogmate quippe nemini homini dubium subolebat: sed quærebatur an manifeste et clare oculis subjiceretur et divideretur sine velo, sine tropo, sine figura, sine obumbratione, vel an occultum et celatum, sub umbris seu figuris verum corpus existens in oculis

A incurreret. Ecce quæstionem Carolus Calvus proposuisse Ratramno examinandam intelligimus ex num. 5: « Quod in Ecclesia ore fidelium sumitur corpus et sanguis Christi, querit vestræ magnitudinis excellentia in mysterio fiat an in veritate, id est utrum secreti aliquid contineat quod oculis solummodo fidei pateat ac sine cujuscunque velatione mysterii hoc aspectus intueatur corporis exterius quod mentis visus aspiciat interius, ut totum quod agitur in manifestationis luce clarescat. » Itaque cum Ratramnus passim negat corpus Christi in Eucharistia esse in veritate, non propterea præsentiam realem pernegat, sed solummodo præsentiam visibilem et in sensus humanos incurrentem, scilicet claram, perspicuam, nullis tegetibus seu lodicibus, velis aut figuris involutam. In eo non est a mente et sententia S. Paschasii alienus. Enimvero quemadmodum inquit Ratramnus num. 49: « Secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt. » Num. 77: « Exterius igitur quod apparet, non est ipsa res, sed imago rei; mente vero quod sentitur et intelligitur, veritas rei. » Num. 15: « Negare corpus esse Christi nec fas est, non solum dicere verum, etiam cogitare. » Et num. 30: « Tunc intelligetis quod non, sicut infideles arbitrantur, carnem meam a credentibus comedendam, sed vere per mysterium panem et vinum in corporis et sanguinis mei conversa substantiam, a credentibus sumenda. » Ita Paschasius docet in hoc sacramento figuram et veritatem permanere iisdem fere verbis lib. de Corpore et Sanguine Domini cap. 4, pag. 1564: « Veritas ergo est dum corpus Christi virtute Spiritus in verbo ipsius ex panis vini que substantia efficitur; figura vero dum sacerdos quasi aliud exterius gerens ob recordationem sacræ passionis ad aram, quod semel gestum est, quotidie immolat Agnum. Sed si veraciter inspicimus, jure simul veritas et figura dicitur: ut sit figura vel character veritatis quod exterius sentitur: veritas vero, quidquid de hoc mysterio interius recte intelligitur aut creditur? » Igitur Paschasii et Ratramni non fuerunt diversæ repugnantesque sententiæ, nec inter se depræliati sunt. Etsi enim Paschasius crediderit aliquam esse in Eucharistia figuram, nihilominus catholicus est: quin fuerit etiam Ratramnus dubium non est; nunquam enim dixit corpus Christi solum in figura esse in Eucharistia, uti ei affinxit dissertator pag. 175; nam hanc vocem solum excogitavit dissertator, et in integræ et eruditæ lucubrationis sulcis a Ratramno diductis nullibi occurrit.

IV. Negat igitur vere dici posse, hoc quod videtis in altari Dei, vere esse corpus Christi quod natum est ex Virgine; quod expresse negat num. 50, 59 et 101.

RESPONSIO.

Etiam si unica sit substantia in Eucharistia scilicet, ut inquit Ratramnus num. 16, non sint duarum existentiarum rerum inter se diversarum, verumtamen non potest dici ipsum corpus Christi in Eucharistia videri seu sensui oculorum subijci. Hoc vero Paschasius atque omnes catholici fatentur. Etiam si igitur rotunde negaret Ratramnus videri corpus Christi in Eucharistia, nulli reprehensioni obnoxius esset. Enimvero hoc quod videtur in Eucharistia est visibile; corpus autem Christi verum quod revera est in Eucharistia sub speciebus visibilibus non est in se visui subjectum: ergo hoc quod videtur in Eucharistia non est corpus Christi; quippe cum hoc quod est visibile, nec in sensus potest incurrere, non sit corpus Christi, sed velum, umbra, lodix et figura quæ contegit et occultat corpus Christi. Sciunt omnes corpus Christi in sacramento captum sensuum et oculorum superare, quia corpus est spirituale et totum spirituale est, inquit Paschasius; sed solam dimensionem, albedinem, saporem et odorem sensi-

bus percipi, nisi forte sententiæ recentium quorundam philosophorum placeat, quam amplissime tractavit R. Pater Maguan^a ex ordine Minimorum S. Francisci de Paula, qui existimavit Deum per concursum quem præbuit pani ante consecrationem, eandem post in oculos exercere motionem seu facere impressionem quam panis et vinum faciebant ante consecrationem; vel clarissimus D. Rohault, philosophus Cartesianus, in libro vernacule scripto in quo docet, corpus Christi, cum integrum occupet locum quem occupabat corpus panis, eadem superficie circumdatum seu eadem περιπίπτου seu circumferentia terminatum, debere eodem prorsus modo afflicere oculos quo panis ante consecrationem afflicebat. Si res ita se haberet, dubio procul hæc albedo et rotunditas quæ videntur essent hoc corpus Christi quod videretur et in oculos incurreret; sed ejusmodi opinio non delectat, ni fallor, dissertatorem, imo subtilitas alia quædam scholastica ipsi arridet, scilicet sibi persuadet cum revera hoc quod est, seu latet et occultitur in sacramento sit corpus Christi verum, seu potius sit ipsa substantia corporis Christi, hoc pariter quod videtur esse corpus ipsum Christi. Sed respondere facile est substantiam corporis Christi esse revera in Eucharistia, sed non propterea oculis nostris ac sensibus obnoxiam effleri: quoniam mirabili modo et naturæ viribus superiori, his delitescit, nec ullatenus sensibus percipi potest. De reliquo jam inquirendum superest qua ratione Ratramnus expresse negaverit num. 50, 52 et 101 corpus quod est in altari esse corpus ipsum quod natum est ex Virgine. Nego ac pernego Ratramnum in his numeris unquam negasse corpus quod in Eucharistia latet esse corpus ex Virgine natum, passum et sepultum.

Sed rotunde fateri necesse est magnam constituere differentiam habita diversa ratione inter idem corpus quatenus in Ecclesia celebratum per mysterium, et proprium corpus seu proprietatibus corporeis affectum quod ex Virgine Maria natum, cruci affixum, sepultum, postea mirabiliter revixit, et in cælos ascendit. Hæc intelligere non arduum est ex num. 88 in quo sic fatur: « Quapropter corpus et sanguis quod in Ecclesia geritur differt ab illo corpore et sanguine quod in Christi corpore cum glorificatum cognoscitur: et hoc corpus pignus est et species, illud vero est ipsa veritas. » Num. 89: « Videmus itaque multa differentia separari mysterium corporis et sanguinis Christi quod nunc a fidelibus sumitur in Ecclesia, et illud quod natum ex Maria Virgine, quod passum, quod sepultum, quod resurrexit, quod in cælos ascendit, quod ad dexteram Patris sedet. » Num. 97: « Evidentissime monstratum est quod panis qui corpus Christi, et calix qui sanguis Christi appellatur, figura sit quia mysterium, et quod non parva differentia sit inter corpus quod per mysterium existit et corpus quod passum est et sepultum resurrexit. » Ecce verba debebat specie quadam rationis ex scriptis Ratramni exscribere dissertator: ex quibus potuisset, non violatis legibus ratiocinationis dialecticæ, comprobare Ratramnum non credidisse corpus quod in Ecclesia celebratur idipsum esse quod in utero Virginis efformatum, cruci affixum, et sepultum postea revixit. Hoc igitur in mentem dissertatoris jam intramittere nos juvat, atque ejus intelligentiæ subjicere hanc ejusdem corporis differentiam, inviolata et integra permanente de præsentia veri corporis et sanguinis Christi in Eucharistia Ecclesiæ catholicæ fide. Nemini homini dubitandi locus relictus est quin Lanfrancus, archiepiscopus Cantuariensis, fortissimus Berengarii adversarius, cujus instigatione sua sphalmata ejuravit

A suosque libros igne absumpsit coram Nicolao secundo papa anno 1059 fuerit verus et maximus fidei catholicæ defensor adeoque fide præditus extra omnem suspicionem posita. At vero sic fatur in Dialogo adversus Berengarium de Eucharistia: « Vere dici posse et ipsum corpus quod de Virgine sumptum est, et tamen non ipsum quidem quantum ad essentiam veræque naturæ proprietatem atque virtutem: non autem si spectes panis vini que speciem. » Si ejusmodi verba apud Ratramnum invenirentur, dissertatorem usque ad articulorum fragorem commoverent. Sat est Ratramno aliquod discrimen inter corpus et corpus attulisse; nunquam dixit nec esse ipsum corpus quod de Maria sumptum est. Sed ad mentem Ratramni congruentius adhuc loqui videtur beatus Algerus, egregius fidei defensor adversus Berengarium, l. 1 de Eucharistia, cap. 17: « Dupliciter, inquit, sanguis Christi et caro intelligitur: vel spiritualis illa atque divina, de qua ipse ait: *Caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus*; vel caro illa quæ crucifixæ est et sanguis qui militis effusus est lancea; quod non dixisse quantum ad duplicem ejus substantiam credendus est, sed quantum ad duplicem ejus substantiæ formam quæ nunc in humana panis et vini intelligitur forma. » Et paulo inferius eodem capite: « Species et similitudo illarum rerum sunt nomina quæ ante fuerunt, panis scilicet et vini, non corporis Christi. Corpus vero et sanguis Christi vocantur nuncupative eo locutionis modo quo res significans solet re-significatæ vocabulo nuncupari. » Et cap. 18: Et de sacramento quidem panis et vini quod significet et sit nuncupative corpus Christi superius dictum est. Quod vero verum corpus Christi invisibile post resurrectionem sit sacramentum visibilis corporis Christi in passione suiipsius, testatur Augustinus in libro Sententiarum Prosperi: « Caro ejus est quam forma panis operatam in sacramento accipimus, et sanguis ejus quem sub vini specie et sapore potamus, caro videlicet carnis et sanguis sanguinis sacramentum. » Igitur minime consequitur Ratramnum non sibi persuasisse corpus ex Virgine sumptum in Eucharistia non existere, quamvis differentiam constituerit inter illud corpus quod de Maria sumptum est, et idipsum quod in Ecclesia celebratur; quippe cum conceptis verbis doceat substantiam panis et vini esse conversam in corpus et sanguinem Christi, nefas esse non solum negare, verum etiam cogitare non esse corpus Christi; dicatque corpus nominari et existere ut supra ostendimus. Eadem prorsus habentur apud Yvonem Carnotensem in epistola ad Finardum, et antea apud Rabanum Maurum in epistola ad Heribaldum Altissiodorensem, quam publici juris fecit doctissimus Baluzius, et quam ab omni aut hæresis aut erroris suspicione fortiter vindicavit rever. Pater Christianus Lupus ordinis S. Augustini, sacre Theologiæ professor in Academia Lovaniensi, in dissertatione dedita opera ad explicationem testimoniorum quorundam S. Patrum spectantium ad hæresim Berengarii, relata tomo V suarum notarum ad Concilia, pag. 317, impr: sso Bruxellis anno Christi 1672.

V. Num. 10: *Claret*, inquit dissertator, quia panis ille vinumque figurate Christi corpus et sanguis existit.

RESPONSIO.

Quis dubitat aliqua dicendi et scribendi ratione seu genere panem et vinum figurate corpus et sanguinem Christi existere? Paschasius, Lanfrancus, Guitmondus et omnes antiqui et recentiores viri catholici ultro fatentur, dummodo revera corpus Christi interius et sub speciebus contineri recognoscatur. Hoc vero conceptis verbis docet Ratramnus num. 9: « Exterius quidem panis quod ante fuerat forma prætenditur, color ostenditur, sapor accipitur: ast interius longe aliud multo pretiosius mul-

^a Appendix ad Philosophiam sacram.

toque excellentius intimatur. » Et num. 10 : « Vinum quoque quod sacerdotali consecratione Christi sanguis efficitur, sacramentum aliud superficietenus ostendit, aliud interius continet. »

VI. Et num. 19, inquit dissertator, pag. 291, edit. Amstelod., linea 18, in colum. exter: *Non sunt idem quod creduntur. Quæ sententia, si præcise ac sola spectetur, tametsi probabilem habere potest intellectum, cum eo tamen consilio proferatur ut catholice huic voci adversetur, Hoc quod videtur in altari est corpus Christi, pestifera est hæresis.*

RESPONSIO.

Unde dissertator accepit et ex quibus Ratramni verbis intellexit eo consilio scripsisse *non sunt idem quod cernuntur et quod creduntur*, ut *catholice huic voci adversaretur, Hoc quod videtur in altari est corpus Christi*, nihil enim aliud vult Ratramnus nisi corpus Christi quod revera sub speciebus latet et existit in altari non incurrere in oculos, sive non esse oculorum sensu subjectum sive visibile. Quod rotunde fatentur, præter quosdam recentiores philosophos, omnes Theologi, imo omnes homines nec mente nec oculis capti. Sed res exemplo facilius confici potest; verbi gratia, si horum verborum loco *non sunt idem quod cernuntur et quod creduntur*, dixisset Ratramnus, *non sunt idem quod corrumpuntur et quod creduntur, non sunt idem quod in secessum mittuntur et quod creduntur, non sunt idem quod franguntur et quod creduntur*: obiectare nequam auderet dissertator has propositiones, tametsi probabilem habere possint intellectum si præcise et solæ spectentur, cum eo consilio proferantur ut catholicis his vocibus adversetur: *Hoc quod frangitur in altari est corpus Christi; hoc quod in secessum mittitur est corpus Christi. Hoc quod in altari corrumpitur.... Pestifera est hæresis, quoniam corpus Christi non potest corrumpi, nec in secessum mitti, nec frangi. At vero Ratramnus nihil aliud vult nisi corpus Christi, quod esse revera in Eucharistia creditur, non cernatur, sicut species quæ franguntur corrumpuntur et in secessum mittuntur, non sunt idipsum corpus Christi, quod creditur sub his speciebus latere et existere. Ex his abundanter patet quam supervacaneum sit in tot nubes subtilitatum et æquivocationum distillare cerebrum, ad stabiliendam hanc propositionem catholicam: Hoc quod videtur in altari est corpus Christi, cui contraria sit manifeste hæretica; quippe cum nihil aliud hac propositione significari intelligatur quam hæc: Hoc quod frangitur in altari est corpus Christi, in qua particula hoc non significat proprium et naturale corpus Christi sub speciebus latens et reconditum, sed corpus nuncupativum, ut loquitur beatus Algerus, corpus in figura quod proprium et naturale oculis ipsum, quod oculis nostris ἄφαντος τυφλωτο sit invisibile.*

VII. (Pag. 291.) *Sed quod caput est docet idem apertissime num. 15 non esse aliquid in veritate, esse idem atque non esse tale secundum propriam essentiam.*

RESPONSIO

Nihil est magis hac cogitatione dissertatoris a veritate alienum; hæc enim verba *non esse aliquid in veritate* nequam significant non esse tale secundum propriam essentiam; sed fateri necesse esse mutationem in Eucharistia peractam non in iis quæ exterius videntur, seu manifesta apparent, contigisse, sed in iis quæ interius nec in sensus exterioribus incurrunt. Hac enim arte demonstrat Ratramnus alia esse quæ cernuntur et quæ creduntur, seu alia interius existere, alia manifesta exterius videri. « Fatebuntur, » inquit Ratramnus, « igitur necesse est aut mutata esse secundum aliud quam secundum corpus, ac per hoc non esse hoc quod in veritate videtur,

sed aliud quod non esse secundum propriam essentiam cernuntur. » Ex his enim intelligimus Ratramnum non repudiasse transsubstantiationem, quippe cum hæc assumat ad concludendum eos qui nolent recognoscere in terris mutationem esse factam in Eucharistia, nequam vero in iis quæ exterius manifesta sunt, ad angustias construngi negandi corpus Christi in sacramento existere, quod non sine crimine dici aut cogitari potest. « Aut si, inquit, profiteri noluerint, compelluntur negare corpus esse sanguinem Christi: quod nefas est non solum dicere, verum etiam cogitare. » Ego vero fateor libenter me nihil intellexisse unquam si ei catholice convenientius quam necesse esse recognoscere peractam in sacramento Eucharistiæ mutationem in sensus humanos minime incurrentem, vel negare corpus Christi revera in hoc sacramento consistere, quod nefas sit non solum dicere, verum etiam cogitare.

VIII. (Ibid.) Sic num. 18 *mysterium proprietati, hoc est proprietæ rerum essentiar, opponit. Cum negat igitur corpus Christi in mensa Dominica existere in veritate, negat in propria essentia existere.*

RESPONSIO.

Nequam opponit eo loci proprietatem mysterio, cum e contra hæc esse sociabilia demonstrat et comprobet exemplo baptismi, in quo aqua permanens in sua proprietate naturaliter interius occulit virtutem sanctitatis et immortalitatis. Hoc quippe argumento probat species Eucharisticas in sua proprietate naturali consistentes, veluti tegetes ac parapides, Christi corpus sanctum et immortale recondere. « Igitur, » inquit Ratramnus, « in proprietate humor corruptibilis, in mysterio vero virtus salutaris. » Conclusionem supervacaneam ex eo loco assumpsit dissertator. *Cum negat, inquit, igitur corpus Christi in mensa Dominica existere in veritate, negat in propria essentia existere; quippe cum per veritatem solutionem rei manifestationem seu externam patefactionem intelligat, quæ omnem figuræ aut obumbrationis societatem perimit, nequam vero essentiam propriam rerum, quæ figurarum societatem non respicit. Quæ cum ita sint, etiamsi darem, absit tamen ut concederem, Ratramnum negare Corpus Christi esse in Eucharistia in veritate, nihil aliud negaret nisi dictum corpus non esse aut palpabile ac prorsus sine figura quæcumque et obumbratione consistere. Incogitabile enim est dicere voluisse corpus non existere, de quo ait numero 96, conceptis verbis, corpus Christi nominatur et existit. Et fatetur interius fieri mutationem quam exterius sensus non percipiunt, corporisque existentiam in Eucharistia sine grandi piculo negari non posse.*

IX. (Pag. edit. Amstel. 291; Edit. vero Parisiensis primæ pag. 175.) *Hanc unam Joanni Scoto, scilicet Ratramno, placuisse acceptionem elocutionis in VERITATE, imo et catholicis omnibus intelligit cordatus quisque, qui meminerit damnatum esse Berengarium quod pariter asserebat in figura et in sacramento totum fieri nihil in VERITATE; cum præsertim Berengarii quasi susceptus ac deliciosus Joannes Scotus existerit. In hanc rem prodidit dissertator fragmentum Gualterii, prioris S. Victoris, relatam tomo III Analectorum sacrorum doctissimi Mabillonii, pag. 450.*

RESPONSIO.

Bene ac sapienter damnatus est Berengarius; quippe cum per vocem in VERITATE intelligeret in propria rei natura seu essentia: adeoque sibi persuaderet in sacramento totum fieri in figura, nihil in re et essentia corporis Christi. Sed absurdum est inducere Berengarium interpretem Ratramni ducentis ante annis jam dudum defuncti; cum ipse Ratramnus testificatur et palam significat se per hanc vocem in VERITATE intelligere rei manifestationem exter-

nam patefactionem, omnibus figuris et obumbrationibus vacuum et prorsus repugnantem, quemadmodum supra ex num. 5 comprobavimus.

X. *Substantiam deinde vini conspici, ait Ratramnus num. 10, inquit dissertator pag. 178 edit. primæ Paris. Claudii Muguet anno 1699, sive 291, num. 176, tmemate 11, edit. Amstelodamensis anni 1709, de Lorme, qua ætate catholici aperte profitebantur substantiam panis in substantiam corporis Christi converti, ut Haymo Halberstatensis superior laudatus pag. 99; et hoc quod videmus in altari, aiebant esse non panis substantiam, sed corpus ipsum natum ex Virgine.*

RESPONSIO.

Minime dicit Ratramnus substantiam vini conspici; si enim hoc tantummodo diceret, subjicere videretur post consecrationem fore substantiæ vini permutationem. Sed ait nihil aliud conspici in superficie quam substantiam vini: « Quid enim aliud in superficie quam substantia vini conspicitur. » Et observat ac docet vinum effectum sacramentum sanguinis Christi per consecrationem, aliud in superficie exterius ostendere, et aliud interius continere: « Quod sacerdotali consecratione Christi sanguinis efficitur sacramentum, aliud superficietenus ostendit, aliud interius continet. » Et ut nemini dubium subleat quin aliud intelligat quam substantiam vini hac superficie circumseptam et exteriori specie, conceptis verbis ait num. superiori videri formam panis qui ante fuerat (adeoque amplius non est), colorem ostendi, saporem percipi, sed interius aliquid multo pretiosius contineri et excellentius quia divinum; non ait simplicem esse virtutem sanctificationis, sed ipsum corpus Christi Domini quod neque oculis, neque gustu nec ullo sensu percipi potest, sed oculis mentis fidelis conspicitur et comeditur. « Exterius, » inquit, « panis est quod ante fuerat » (ergo jam post consecrationem non est) « forma prætenditur, color ostenditur, sapor accipitur; ast interius longe aliud multo pretiosius multoque excellentius intimatur, quia cœlestis, quia divinum, id est Christi corpus, ostenditur, quod non sensibus carnis, sed animi fidelis intuitu vel aspiciatur vel comeditur. » Hæc cumulanda sunt accessionibus eorum quæ dicit num. 30: « Sed vere per mysterium panem et vinum in corporis et sanguinis mei conversa substantiam a credentibus sumenda. » Ego vero prorsus nescio quibus verbis ac sermonibus Ecclesiæ fides et suasio significari possit, nisi ex his clarissime intelligatur. De reliquo Haymo Halberstatensis non dicit, hoc quod videmus in altari est corpus ipsum natum de Virgine, sed potius hoc quod credimus in altari est corpus ipsum natum de Virgine. Sciebat enim hoc quod videmus esse visibile, neutiquam vero invisibile, quale est corpus Christi verum in Eucharistia reconditum. Quippe sic fatur Haymo conceptis verbis tomo XII Spicilegii Dacheriani: « Commutat ergo invisibilis sacerdos suas visibiles creaturas in substantiam suæ carnis secreta potestate. In quo quidem Christi corpore et sanguine propter sumentium horrorem sapor panis et vini remanet, et figura in substantiam, natura in corpus Christi et sanguinem conversa: sed aliud renuntiavit sensus carnis, aliud renuntiat fides mentis. » Porro hæc non differunt ab his quæ decernunt Anastasius Sinaita libro XII anagogicarum Contemplationum in Hexæmeron: Οὐ περί τῆς ὁραμένου αὐτοῦ σαρκὸς καὶ αἵματος λέγει: et ante ipsum S. Dionysius cap. III Hierarchie, pag. 286, quos citamus in præfatione: Ἄλλα, ὁ θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετή, τὰ περιλαμβανόμενα σοι συμβολικῶς ἀμφισβητῶν τῶν αἰνεμάτων ἀποκαλύψαις ἡ τῆς σαυγῆς ἡμῶν ἀναδειχθῆναι. καὶ τὸς νοεῖάς ἡμῶν ὀφείεις ἡμῶν ἐνταύθι καὶ ἀπερικαλύπτου φωτὸς ἀποκλιρωθῶν. Sed tuo, divini solum sacramentum, circumposita tibi symbolice ænigmatum operimenta revelans, liquido

A nobis manifestetur, mentalesque nostros obtutus singulari et aperta luce adimpleto.

XI. (pag. 291, tmemate III, sub num. 176, edit. Amstelod., 1709.) Nullam autem ut mutationem substantiæ factam probet num. 12, ad iudicium provocat oculorum ac sensuum, SPECIEM CREATURÆ PERMANSSISSE ait; et num. 14, speciem et formam nihil habere in se permutatum; hoc est propriam essentiam: aut si cui ita magis arridet, formam externam, quam illa natio indivulsam a substantia credidit.

RESPONSIO.

Utinam nihil ex verbis Ratramni resecalet dissertator, ex eo enim numero 12 intelligeret clarissime stabilitam ab ipso Ratramno mutationem substantiæ panis in substantiam corporis Christi; quippe non ait simpliciter, speciem creaturæ permanuisse, sed exterius speciem creaturæ quæ ante fuerat cognosci permansisse. Quoniam secundum veritatem, id est exterioriorem manifestationem, species creaturæ quæ fuerat ante permansisse cognoscitur; quod verissimum et valde catholicum est: cum dubio procul species panis et vini quæ ante fuerant, adeoque post consecrationem non sunt, permaneant. Quapropter nihil mutationis videri aut recognosci potest ope et ministerio sensuum. Hic quoque non iste transitus factus esse cognoscitur. Nam ut ipse ait eodem numero 12, in isto sacramento, si tantum in veritatis simplicitate consideratur (id est in eo quod exterius apparet et sensibus percipitur), et non aliud credatur quam quod aspiciatur, nulla permutatio facta cognoscitur. Non ait, Nulla permutatio facta esse convincitur aut demonstratur, sed nulla cognoscitur, scilicet ministerio sensuum et oculorum aspiciatur. Sed si aliud credatur quam aspiciatur sensibus, permutatio facta est, ut ait numero 30: Sed vere per mysterium panem et vinum in corporis sanguinisque mei conversa substantiam, a credentibus sumenda.

Insuper etiam hæc verba, ex numero 14, a dissertatore prolata, speciem et formam nihil habere in se permutatum, trunca sunt et detorta: quippe cum his significare videatur Ratramnus per speciem materiam et formam substantialem panis et vini nullam sustinere mutationem, cum econtra si verba hæc integra et sincere proferantur sensum prorsus adversum sonent: scilicet secundum speciem et formam creaturæ seu rerum visibilibus exterius et quæ in sensu incurrunt panem et vinum quæ antea fuerant nihil habere in se permutatum: quod verissimum est. « Secundum speciem namque creaturæ formamque rerum, utrumque, id est panis et vinum, nihil habent in se permutatum; et si nihil mutationis pertulerint, nihil aliud existunt quam quod prius fore. » Continenti sermone obfirmato pectore probat necesse esse fateri revera mutationem esse factam interius, quæ quidem exterius minime videtur aut sensibus percipitur: « Corporaliter namque nihil in eis cernitur esse permutatum (num. 15); » et bene quidem non dicit nihil esse permutatum, sed nihil cernitur sensibus esse permutatum; alias enim cogenter negare corpus esse Christi quod non solum dicere, verum etiam cogitare nefas est. Aut si non profiteri voluerint, compelluntur negare corpus esse sanguinemque Christi, quod nefas non solum dicere, verum etiam cogitare. Beatus Algerus, vir maxime catholicus, et fortissimus Berengarii adversarius, sua ætate eadem dixit, uti ex capite 17 primi libri de Eucharistiæ Sacramento intelligimus. « Hanc dupliciter non substantiæ, inquit, sed formæ, sancti notaverunt quoties de corpore Christi ipsum non ipsum dixerunt, ut ipsum secundum substantiam, non ipsum sit secundum formam. » Et cap. 18: « Ut sicut immolatio imaginaria figurate vocatur mors, crucifixio Christi, et sint forma panis et vini, figurate vocatur corpus Christi: sic sacramentum fidei, scilicet baptisma figurate vocatur

fides. Notandum quod in altera harum similitudinem coelestem panem, qui vere Christi caro est, non communi sed suo quasi proprio modo corpus Christi vocari dixit, quia scilicet corpus illud non corporale, sed spirituale et divinum præ omnibus singulariter vidit: in altera autem sacramentum corporis Christi, id est formam panis, absolute secundum quemdam modum corpus Christi dixit, quia communi figura non existentium quod dicuntur illud dici corpus Christi notavit. Quod autem invisibile corpus Christi sacramentum visibilis corporis Christi dixit, intelligibiliter tantum per exteriorem aliquam actionem, et non sensualiter accipiendum est.

XII. Quo sensu dictum ab illo est, scilicet Ratramno, num. 56, intellige quod non in specie, sed in virtute corpus et sanguis Christi existant quæ cernuntur. Quod est catholicorum effatum impetere agentium utique hoc quod cernitur est corpus Christi verum.

RESPONSIO.

Ex hoc apophthegmate catholicorum hominum non intelligendum est sensu percipi substantiam corporis Christi: hoc enim luce palam falsum est, sed videri ac oculis conspici vela, umbras, quibus contegitur verum Christi corpus. Adeoque sensus hujus axiomatis: « Hoc quod cernitur est corpus Christi, hoc est scilicet substantia quæ sub his velaminibus sensibilibus revera existit invisibiliter, est ipsum verum corpus Christi. » Quamobrem jure merito dicit Ratramnus: « Intellige quod non in specie, sed in virtute corpus et sanguis Christi existunt quæ cernuntur. » Revera enim ibi existere corpus Christi credimus, et cum credamus, necessario consecraneo non videmus. Si enim videremus, diceremus *videmus* et non diceremus *credimus* esse verum corpus et sanguinem Christi: « Corpus quidem Christi sanguinemque fideliter credis; sed si perspiceres quia quod credis nondum vides: nam si diceres, Video, non diceres, Credo corpus sanguinemque esse Christi. » Ex hac virtute potentia qua Christus in hoc mysterio exornatur contendit venerandam esse hanc potentiam qua quidquid vult creat, et creatum quomodo vult et quando vult in id quod antea non fuerat permutat: « Unde dicit ordinem naturæ non hic intuemur, sed Christi potentiam venerandam, quæ quidquid vult, quomodo vult in quodcumque vult et creat quod non erat et creatum permutat in id quod antea non fuerat. »

XIII. *Notebant utique catholici*, inquit dissertator, pag. 291, in memate 176, edit. Amstelodam.; Parisiensis vero pag. 176, in memate 4, *quidquam fidem, quæ interius in animo latet, in mysterio operari. Quod videretur in altari Dei aiebat Christi corpus esse: substantiam creaturarum immutatam esse, salva specie pro ea speciei acceptance quam cap. 4 diximus: nec jam esse symbola post consecrationem quod antea fuissent. Interius quidem commutationem fieri, sed in symbolis priusquam in credentium animis. His capitibus totidem ille maxime adversaria hoc uno loco tradit Ratramnus, scilicet num. 54: Dicant qui nihil hic volunt secundum interius latentem virtutem accipere, sed totum quod apparet, visibiliter æstimare, secundum quid hic sit commutatio facta. Nam secundum creaturarum substantiam, quod fuerunt ante consecrationem hoc et postea consistunt. Panis et vinum prius existere: in qua etiam specie jam consecrata permanere videntur. Est ergo interius commutatum Spiritus sancti potenti virtute, quod fides aspicit, animam pascit, æternæ vitæ substantiam subministrat.*

RESPONSIO.

Non potis est ex his Ratramni verbis colligere quinque propositiones contrarias quinque aliis quas prodidit dissertator. 1. *Notebant utique catholici*

A *quidquam fidem, quæ interius animo latet, in mysterio operari.* Utinam, dicit Ratramnus, fidem quæ interius in animo latet aliquid in mysterio operari? Ubi contrarium quintæ fabricabit, huc scilicet: *Interius quidem commutationem fieri, sed non in symbolis priusquam in animis; e contra toto opere demonstrat hanc mutationem esse objectum fidei, adeoque ei ante vertere.* Revera ait num. 11: « Quod si secundum quosdam figurate nihil accipiatur, sed totum in veritate conspiciatur, nihil hic fides operatur. » Sed hæc nihil aliud significant nisi nihil esse fidei reputandum si nihil occultum; sed omnia exterius et interius manifestata et resecta sunt, nec dicendum esse *credo* sed *video*, uti Ratramnus observat numero 54. Nam si videres diceres *video*, non diceres *credo* corpus sanguinemque esse Christi. Quid in his verbis redolet hæresim? Quid a fide catholica alienum erumpit? Quid hic significat, *fidem quæ interius latet aliquid in hoc mysterio operari, nisi operari in mysterio significet operari circa objectum mysterii?* quippe cum fides suum opus efficiat in contemplatione hujus mysterii sub speciebus panis et vini verum Christi corpus et sanguinem celata et occulta negotia consistere credendo et suadendo per mirabilem substantiæ panis et vini conversionem, uti Ratramnum docere observavimus ex num. 49 et 50. « At vero secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt..... sed vere per mysterium panem et vinum in corporis et sanguinis conversa substantiam, a fidelibus sumenda. » Utcunque res sint, nunquam Ratramnus dixit, « fidem quæ interius latet quidquam in hoc mysterio operari; » sed tantum, « fides nihil hic operatur si secundum quosdam figurate nihil hic accipiatur, sed totum in veritate conspiciatur. » Quod verissimum est et plane catholicum, cum in Eucharistia sit figura et veritas; et æquabiliter falsum sit dicere aut totum figuratum esse aut nihil figuratum.

B *Jam vero inquirendum restat quid Ratramnus his verbis significare velit: « Nam secundum creaturarum substantiam quod fuerunt ante consecrationem, hoc et postea consistunt. Panis et vinum prius existere in qua etiam specie jam permanere videntur, » at vero defendo per creaturarum substantiam neutquam intelligere ens per se subsistens, ut Peripatetici loquuntur, sed externas substantiæ affectiones et qualitates quæ antea fuit jam non est, ex quibus tamen superesse nec permanere videtur, et uti significant hæc verba: Panis et vinum prius existere in qua etiam specie jam permanere videntur. Enimvero hæc vox species apud Ratramnum non rem, sed rei paropidem et obumbrationem significat ac similitudinem, ut apud Horatium libro II, satyra 2: Ducit te species, video. De cætero, postpositis exemplis quibus probare possem antiquos scriptores ecclesiasticos per substantiam significasse rei affectiones, qualitates rerum, non res ipsas, quorum specimen*

C *dedit in præfatione editionis Latinæ Ratramni, quam præ manibus habes, dubium nullum superest quin Ratramnus ejusmodi affectus animæ significare voluerit, non animam ipsam his verbis: « Ergo quod interius commutatum Spiritus sancti potenti virtute quod fides aspicit, animam pascit, æternæ vitæ substantiam subministrat. » Substantia enim æternæ vitæ non est ipsa per se subsistens anima, sed beatitudo ipsa, seu incommutabilis vitæ tota simul et perfecta possessio.*

XIV. Num. 4, *Eucharistiam cum baptismo confert.* Num. 17, 18 et 19, pag. 292, edit. Amstelodamensis et Parisiensis, pag. 176, anno 1699, in baptismo, inquit, duo sunt quod exterius abluit elementum: et quod interius purgat virtus sanctificationis sive fides illius qui abluitur. Itaque in specie sive in proprietate nihil est præter aquam: in mysterio sive in credentis intelligentia virtus sanabilis.

RESPONSIO.

Rotunde fateor Ratramnum comparare Eucharistiam cum baptismo; at per Eucharistiam non solum intelligit panem et vinum, verum etiam ipsam Eucharistiam totam et in integro, scilicet verum corpus et verum sanguinem Christi, sub speciebus panis et vini. Hanc esse intelligentiam Ratramni necesse est: quippe cum veram substantiarum mutationem recognoscat, non duas existentias asserat, et grande nefas reputet cogitare ibi non esse corpus Christi quod nominatur et existit. Jam vero si eo sensu intellectam Eucharistiam cum baptismo conferat, quid mali falsi ei exprobrari potest? Nam sicut virtus sanctificationis ad elementum aquæ aggregatur in baptismo, multo magis virtus immortalitatis et sanctificationis ad verum Christi corpus sub speciebus occultum accedit, quæ nobis immortalitatem et æternæ vitæ substantiam administrat. Enimvero nisi cum fide et charitate ad hoc mysterium accedamus, ipsa caro Christi occulta non prodest quidquam: spiritus est qui vivificat: sicut aqua nihil attingit si virtute sanctificationis careat, id est nisi adultus sacro initiatus baptismate credat et sibi persuadeat hac virtute sanctificationis vitam æternam comparari posse. Non igitur solum mirabile est quod corpus Christi in Eucharistia existat, sed quod ibi ad nostram sanctificationem consistat. In ore iniquorum et bonorum æquabiliter permanet. Sed adversus malos alimentum mortis, et erga bonos alimentum vitæ vita bonis morsque malis. Cæterum ejusmodi comparatio nec nova nec insolens est; ea usi sunt fortissimi præsentæ corporis et transsubstantiationis defensores, uti intelligimus ex epistola Paschasii ad Frudgardum pag. 1621, litt. B, et capite 3 tractatus de corpore et sanguine Domini, pag. 1562. Eandem prodidit comparisonem beatus Algerus, capite 10, lib. II, et 8 lib. III, et existimat, quod videtur speciem habere corporalem quod intelligitur fructum habere spiritualem, non secus ac Ratramnus num. 19. Secundum enim quod cernuntur corpus pascunt corruptibile ipsa corruptibilia; secundum vero quod creduntur, animas pascunt in æternum victuras ipsa immortalia.

XV. (Pag. 292 edit. Amstel.; edit. Paris., pag. 177, lin. 2). Num. 4 et num. 19. In baptismo, inquit Ratramnus sive fœderis antiqui sive novi, duo sunt: aqua quæ cernitur et spiritualis potentia quæ creditur interior; ex utroque mysterium fit dum cognoscitur quid symbolum significat. Ubi non Eucharistiam modo perinde ac salutaris lavacri undam fieri mysticam ait, quoniam viso symbolo mens aliud intelligit quod videt, ex qua fidei intelligentia mysterium dicatur et fiat; verum etiam sacramenta novæ legis in parent sensum devolvit in quo sunt sacramenta antiqui fœderis. Quod et de veteribus sacrificiis cum novo componit, rursus confirmat num. 91, sicut illa figuram habuere futurorum, sic et hoc sacrificium figura sit præteritorum.

RESPONSIO.

Nihil de Eucharistia dicit Ratramnus eo num. 21, nec in sequentibus ait ex fidei intelligentia mysterium diei et fieri; sed observat mysterium quod exurgit ex corpore et sanguine Christi panis et vini speciebus involutis, et adjuncta virtute sanctificationis, in gratiam fidelium digne recipiendum, fieri objectum fidei: quod quidem non solum Eucharistiæ, verum etiam omnibus veteris et novæ legis sacramentis æquabiliter convenit. Nec vero singularare est Eucharistiæ quod virtus sanctificationis adjungatur pani et vino, quemadmodum aquæ in baptismo, sed adjiciatur, cum addatur vero corpori Christi sub speciebus seu figuris recondito et latenti. Hanc esse mentem Ratramni non dubitandum est, cum dicat

A continenti sermone num. 24 sanguinem a populo Judaico epotum in deserto fuisse figuram sanguinis ex utero Virginis assumpti et in ligno crucis effusi, non solum ut eo redimeremur, verum etiam potaremur: « Ut intelligeremus, inquit, in deserto in spirituali petra constititis et sui sanguinis undam populo præbuisse, qui postea corpus de Virgine sumptum et pro salute credentium in cruce suspensum, nostris sæculis exhibuit, et ex eo sanguinis undam effudit quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Nam utcunque res sint, si sanguis a Christo pro nobis ex crucis palo effusus ut redimeremur verus est sanguis Christi ex Virgine matre assumptus, ille sanguis nobis propinatus et similiter effusus ut potaremur, verus sit et idem ipse necesse est, « quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Eo loco Ratramni ὀρθοδοξίαν confirmare, imo demonstrare facile est. Nam si ab omnibus superstitionis Calvinianæ ministris quæramus nunquid non sanguis in cruce ad nostram redemptionem effusus sit verus Christi ex Virgine Maria matre assumptus: respondebunt omnes dubio procul, verum ac proprium sanguinem existere. Si vero eadem quæstio fiat de sanguine a Christo fuso ut eo potaremur, non eundem esse sanguinem respondebunt, sed in figura tantum verum sanguinem repræsentare, seu in figura porrigere hæretico sensu referent. Verum si de eadem quæstione interrogaremus Ratramnum, catholico sensu et contra respondebit. « Christum in deserto in spirituali petra constitisse, et sui sanguinis undam populo præbuisse, qui postea corpus de Virgine sumptum et pro salute credentium in cruce suspensum nostris sæculis exhibuit, et ex eo sanguinis undam effudit quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Ergo ex mente Ratramni, sicut redimimur vero sanguine Christi ex corpore de Virgine assumpto, eodem ipso prorsus vero sanguine potamur. Respondebit insuper Ratramnus eo sanguine nos redimi et potari cujus figura fuit in manna, mari Rubro et petra deserti; qui cum jam delitescat sub velis et figuris seu speciebus vini et panis, ibique revera existat, nostræ fidei atque intelligentiæ spiritualis objectum evadit, nec defuit, mirabili veritatis et figuræ societate, fieri figura mannae, maris Rubri et petrae deserti præteritorum, quemadmodum manna, mare Rubrum et petra deserti figuram habuere futurorum. « Sicut illa, inquit num. 91 figuram habuere futurorum, sic et hoc sacrificium figura fit præteritorum. »

XVI. (Pag. 292, num. 177.). « Non ergo carnem meam, » inquit Ratramnus num. 30, « vel sanguinem meum vobis corporaliter comedendum vel bibendum per partes distributum distribuendumve putatis, cum post resurrectionem visuri sitis me cælos ascensurum cum integri corporis sive sanguinis plenitudine. » Qui vero e catholicis somniavit carnem Christi scindendam in frusta? Plane nemo.

RESPONSIO.

D

Adversarios Ratramni fuisse catholicos valde credibile et valde probabile est; et cum præsertim eos fideles appellet num. 11, ab omni hæresis suspitione immunes fuisse abundanter significat: « Dum enim quidam fidelium corporis sanguinisque Christi, quod in Ecclesia quotidie celebratur, dicunt quod nulla sub figura, nulla sub revelatione fiat, » quis enim per quosdam fidelium homines hæresi inquinatos significari sibi persuadeat? At vero illi adversarii credebant revera videri seu conspici in Eucharistia corpus Christi verum, eo habitu et forma quibus revera consistebat, nullis involutum figuris aut mysterii obumbrationibus, « quod nulla sub figura, nulla sub obumbratione fiat. » Ejusmodi adversarii, utcunque poterant, sætidam consecutionem repudia-

bant, et ab ea se defendebant, qua irretiti tenebantur et convincebantur credere corpus Christi scilicet corrumpi et spiritus calorisque naturalis impulsu et opera velut alimentum exagitari, et madefactum humoribus in pectore et ventriculo sumentium dissolvi: etiamsi non dubitarent verum esse corpus sanguinemque Christi. Abbas Abbaudus, incertæ ætatis auctor, in eandem ivit sententiam de fractione corporis Christi: hunc secutus est Walterius, prior S. Victoris Parisiensis, quorum fragmenta publici juris fecit doctissimus Mabillonius Analectorum sacrorum tomo IV; plurimique scriptores catholici ante et post ætatem sive post retractionem Berengarii uti observat idem Mabillonius in suis ad Tractatum Abbaudi notis de fractione corporis Christi. Utunque res sit, non existerat ulla secta hominum sibi persuadentium carnem Christi et Dei unquam posse in secessum mitti. Nec enim memoria exciderat hominum Christianorum quod refertur Exodi cap. xxxii, versu 20: *Cum Moyses arripiens vitulum quem fecerat Israeliticæ combussit et contrivit usque ad pulverem quem sparsit in aquam et dedit ex ea potum filiis Israel.* De quo hæc scripsit carmine non prorsus contemnendo Petrus Rhemensis, scriptor antiquus, de Riga dictus, in Aurora sua, quam haberi in bibliotheca Cottoniana testificatur Joannes Seldenus de Diis Syris, syntagmate 2, de vitulo aureo, et in bibliotheca capituli ecclesiæ metropolitanae Rhemensis ipse vidi.

Commiauit, commiscet aquis potum dat Hebræis

Exeat ut lædus per loca fœda Deus.

XVII. (Ibid. pag. 292.) *Sed illud voluit veterator (hoc sale placet dissertatori defricare Ratramnum) intelligi nec cerni in ara, nec comedi, nec frangi corpus Christi, sublatoque in cœlos corpore, non exstare amplius istud in terris.*

RESPONSIO.

Si corpus Christi post ascensionem in cœlos nequam in terris permansisset sibi persuasisset Ratramnus, nunquam dixisset num. 99: « Iste panis et calix qui corpus Christi nominatur et existit. » Nec num. 24, de sanguine in arbore crucis effuso, « quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Nusquam etiam occurrisset lectoribus, ne anticipata opinione fallerentur de verbis propriis quibus usus est; nec admonuisset his quæ habentur num. 401: « Nec ideo quoniam ista dictum putetur in mysterio sacramenti corporis Domini vel sanguinem ipsius non a fidelibus sumi, quando fides non quod oculus videt, sed quod credit accipit. » Fides autem non corpus in figura, sed verum in Eucharistia latere credit, adeoque non falsum aut figuratum ante percipit. Neutiquam etiam dixisset num. 40: « Vinum quoque quo sacerdotali consecratione Christi sanguinis sacramentum efficitur, aliud superficieu tenus ostendit, aliud interius continet. » Quid enim præter vinum interius continet, nisi in locum vini Christi sanguis reponatur. Insuper quid necesse erat numero 50 dicere: « sed vere per mysterium panem et vinum in corporis et sanguinis conversa substantiam a fidelibus sumenda, » si doctrinæ Ecclesiæ catholicæ de transubstantiatione abnuisset? Nec tricarari oportet de voce per *mysterium*, quæ nihil aliud significat nisi verum Christi corpus et sanguinem sub speciebus panis et vini absconditum permanere. Nam revera nihil aliud vult eo loci Ratramnus quam quod ipse dixerat num. 28, scilicet, « Christum antequam pateretur panis substantiam et vini creaturam convertere potuisse in proprium corpus quod passurum erat, et in suum sanguinem, qui post fundendus erat. »

XVIII. « Nusquam enim esse » (inquit dissertator pag. 177 editionis Parisiensis et 292 edition. Amstelodam.) « nisi ubi palpabile sit, » quod iterum repetit num. 89, colligitque exinde num. 17, « ubi corpus non cernatur oculis, nec manifestum sit, ibi omnino non esse. »

RESPONSIO.

Hæc nullibi incurrunt in oculos apud Ratramnum, nec credibile est hominem qui de potestate mentis non excesserit, adeo sibi contrarium esse. Nam passim dicit se intelligit dicere, corpus Christi in quo mortem passus est, in Eucharistia existere, uti pluribus jam locis ostendimus, quos repetere supervacaneum videretur. Næc enim numeris 89 et 97 colligit ubi corpus Christi non cernatur oculis, nec manifestum sit, ibi omnino non esse. Tantummodo observat differentiam intercedere inter mysterium corporis quod celebratur in Ecclesia, et proprium corpus Christi in quo passus et mortuus est: in eoque consistere quod in mysterio sub figuris corpus sit velatum et non palpabile, corpus vero quod passum et sepultum, manifestum sit et palpabile. Interim non ait duas esse existentias rerum, imo vero conceptis verbis docet « non quod duarum sint existentiarum rerum inter se diversarum, corporis videlicet et spiritus: verum una eademque res, secundum aliud, species panis et vini consistit; secundum aliud, corpus est et sanguis Christi. » (Num. 16.)

XIX. (Pag. 292. Amstelodam.) *Illam Domini vocem Spiritus est qui vivificat num. 31 sic interpretatur ut de spiritalibus credentium opera, hoc est fide, accipiat, quæ vivificat, quæ facit mysterium, absque qua fide et operatione mysteria tantum corpus pascant, nec mysteria quidem, sed substantiæ panis et vini.*

RESPONSIO.

Revera necesse esse defendit Ratramnus eos qui percipiunt Eucharistiam habere fidem. Insuper Paschasius et omnes viri catholici postulant, ad mentem S. Pauli: *Probet autem seipsum homo, et sic de illo pane edat, et de calice bibat. Qui manducat et bibit indigne, reus erit corporis et sanguinis, non iudicans corpus Domini (I Cor xi, 29).*

Næc aliud sibi vult Ratramnus dum explicans, num. 31, hæc verba: *Spiritus est qui vivificat*, ait: « In hoc itaque mysterio corporis et sanguinis spiritualis est operatio quæ vitam præstat, sine cujus operatione mysteria nihil prosunt. » Revera enim hæc mysteria non solum nihil prosunt, verum etiam interitum afferunt et mortem, si absque fide et charitate recipiantur. Nec enim alia mente theologi docent Eucharistiam esse sacramentum vivorum, non mortuorum. Verum hæc omnia non significant *solum operam spirituales* vivificare et facere mysterium. Nunquam sic locutus est Ratramnus num. 31, imò vero contrarium docuit his verbis: « Carnem dicit quidquam non prodesse, illo modo sicut infideles intelligebant; alioquin vitam præbet, sicut a fidelibus per mysterium sumitur. Et hoc quare? Ipse manifestat cum dicit: *Spiritus est qui vivificat.* In hoc itaque mysterio corporis et sanguinis spiritualis est operatio, quæ vitam præstat, sine cujus operatione mysteria illa nihil prosunt, quoniam corpus quidem pascere possunt, sed animam pascere non possunt. » Quis vero ex his intelligat *solum* recipientis operari mysterium, et non perspectam habeat Christianam et catholicam veritatem, scilicet carnem et sanguinem Christi in Eucharistia animæ vitam tribuere, scilicet gratiam, digne recipientibus hoc sacramentum, rite paratis hominibus, atque expeditis et idoneis, seu fide et charitate ac virtute poenitentiae exornatis?

XX. *Mysterium, ait Ratramnus, inquit dissertator (pag. 292 edit. Amstelod.), agi spiritaliter, quia fides spiritalis illud peragat: fides ea pascit, latificat, vivificat interius, cum quod exterius est, carnem alit. Nam hæc pura potaque Sacramentariorum oratio est.*

RESPONSIO.

Libenter percontarer a dissertatore qua ratione mysterium effici posse sibi persuadeat nisi spiritua-

liter. Quasi vero hoc significet operatione fidei fieri A mysteria, non virtute Spiritus sancti, qua mysteria nostræ fidei objecta evadant. Consentaneæ Ratramno loquitur Paschasius cap. 5 libri de Corpore et Sanguine Domini: « Christus ergo cibus est angelorum, et sacramentum hoc vere caro ipsius et sanguis, quam spiritualiter manducat et bibit homo. Ac per hoc unde vivunt angeli, vivit et homo, quia totum spirituale est et divinum in eo quod percipit homo. » Et in fine ejusdem capituli. « Bibimus quoque et nos spiritualiter ac comedimus spirituales Christi carnem, in qua vita æterna esse creditur. Alioquin sapere secundum carnem mores est, et tamen veram Christi carnem spiritualiter percipere, vita æterna est. »

Observat continenti sermone, cap. 6, hanc carnem Christi spirituales spectare bonos, neutiquam malos: « Ecce inquit omnes indifferenter quam sæpe sacramenta altaris percipiunt plane, sed alius carnem Christi spiritualiter manducat et sanguinem bibit, alius B vero non; quamvis buccellam de manu sacerdotis videatur percipere. Et quid accipit, cum una sit consecratio, si corpus et sanguinem non accipit? Vere, quia reus accipit indigne, sicut apostolus Paulus ait: *Judicium sibi manducat et bibit, non probans se prius, nec judicans corpus Domini (1 Cor. xi, 29)*. Ecce quid manducat peccator et quid bibit. Non utique sibi carnem utiliter et sanguinem, sed iudicium. Et quare? Quia non se probat, nec dijudicat corpus Domini. Cogitat enim infidelis quod digna et sancta indignus possit accipere, non aliud quidem attendens, nisi quod videt, neque intelligens nisi quod sentitur. »

In eandem rem, ait Ratramnus post S. Isidorum Hispalensem. « Hic etiam idem doctor dicit: Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita sit, ut aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. » In ea sacramenti definitione convenit cum Paschasio, capite 3 libri de Corpore et Sanguine Domini: « Sacramentum igitur est quicquid in aliqua celebratione divina nobis quasi pignus salutis traditur, cum res gesta visibilis longe aliud invisibile intus operatur, quod sancte accipiendum est. »

Beatus Algerus, adversarius Berengarii fortissimus, Ratramni et Paschasii vestigia insequitur libri II de Eucharistia capite 1: « In illo sacramento Christus est quoniam corpus est Christi: non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Si ergo spiritualis et non corporalis, quomodo corporali recessu obnoxia? » Ejusdem capituli continenti sermone prohibet non frangi jejunium, quod corporale est, alimento spirituali Eucharistiæ: « Sed absit a cordibus fidelium ut in diebus jejuniorum quotacunque hora missæ celebrentur, solvi credam jejunium; quia cum non sit corporalis, sed spiritualis esca, corporalis, per escam spirituales non solvitur abstinentia. » Dubitandi igitur locus non relinquatur mysterium spirituales agi. Ratramnus vero nihilominus animo intendit quam quod ori ejus inducit dissertator, quia fidei spiritus illud peragit: « Fides ea pascit, latificat, vivificat interius, dum quod est, carnem alit. » Nam tantum abest ut fides omnia interius faciat, cum ea potius tanquam objectum suæ suasionis supponat. Hæc est solitaria mens Ratramni et omnium catholicorum.

XXI. (Pag. 292, num. 178, in margin.) Negat aperitissime num. 52 quod ore sumitur in altari, « æternitatem posse præ stare, vitam enim quæ in mysterio continetur, esse a Verbi potentia invisibili quæ fidem operatur in nobis; in hac fide esse efficientiam ac virtutem corporis Dominici. »

RESPONSIO.

Dilucide patet falsum esse hæc tria apud Ratramnum numero 52 occurrere.

1. Recognoscit aperte, explicans verba S. Ambro-

sii, panem vitæ qui de cælo descendit, a nobis recipi in altari; nam conceptis verbis loquitur de alimento spirituali quod fideles in Ecclesia nutriuntur, escam quam fideles accipiunt in Ecclesia, et docet panem et vinum non solum posse, verum etiam dare nobis vitam æternam. *Iste panis vivus qui de cælo descendit, vitam æternam substantiam subministrat.* Dicit quod in Eucharistia sensibus obnoxium aut palpabile est, tantummodo alere posse corpus, animam vero nullatenus. Quod adeo verum est, ut inter omnes catholicos extra omnem dubitandi aleam positum sit. Hoc argumenti genere comprobatur eos vehementer allucinari qui nullam in Eucharistia figuram esse sibi persuadebant, sed omnia in aperta et edita manifestatione consistere.

2. Neutiquam dixit Ratramnus vitam quæ in mysterio continetur; esse a verbi potentia invisibili, quæ fidem operatur. Excidit a memoria dissertatoris quod exprobraverit Ratramno mysterium agi spiritualiter, quia fidei spiritus illud peragit. Enim vero si Ratramnus dixit fidem efficere mysterium, quo jure dicere potest vitam, quæ in mysterio est, operari seu efficere fidem? In quamcumque partem se dedit dissertator, haud facile sese ab hoc laqueo expediet. Nam si mens Ratramni sit fidem efficere mysterium, perperam ei exprobat mysterium efficere fidem: cæterum longe absuit ab ejusmodi subtilitatibus; quippe cum affatum recognoscat virtute Spiritus Dei effici mysterium Eucharistiæ, quod est fidei nostræ seu suasionis Christianorum objectum credibile. Nihil hac Ratramni doctrina sapientius aut magis orthodoxum proferri potest.

3. Consectaneum ex his necessarium est non docuisse, in hac fide efficientiam, ac virtutem corporis Christi. Cum e contra defendat in hoc pane esse vitam non in oculos incurrentem, sed sola fide cognitum, hunc panem de cælo descendisse et existere; de quo dictum est eum qui comederit ex hoc pane fore immortalem. « Est ergo in illo pane vita, quæ non apparet oculis corporalis, sed fidei contuetur aspectu: qui etiam panis vivus qui descendit de cælo, existit; et de quo vere dicitur: Quicumque hunc manducaverit, non morietur in æternum; et qui est corpus Christi. » Quis sibi persuadeat ex his intelligi in hac fide esse efficientiam ac virtutem corporis Christi? Nam quemadmodum oculi, dum dicuntur videre colores et lucem, non dicitur in visu consistere efficaciam colorum et lucis. dicere fidem respicere seu credere in mysterio corpus Christi, fidei contuetur aspectu, non est dicere in hac fide consistere efficaciam et virtutem corporis Christi. Sed vereor ne in hac causa sit *ὄνειδος ἐπιφθόνου* nimis vincere invidiosum (Socrates, *Histor. Eccl.* lib. III, lit. M., cap. 18, pag. 655).

XXII. Corporaliter cum negat esse Christum in altari (inquit dissertator pag. 178 editionis Paris., et pag. 292, num. 178, edit. Amstelod., et pag. 178, edit. I Paris.), ac spiritualiter ut intelligi oportere, quam utriusque illi voci subesse notionem ac potestatem velii, ipse aperit eum num. 76: sicut in mysterio, inquit, panis ille corpus accipitur, sic etiam in mysterio membra populi credentis in Christum intumantur: et sicut non corporaliter, sed spiritualiter panis ille credentium corpus dicitur: sic quoque Christi corpus non corporaliter, sed spiritualiter necesse est intelligatur.

RESPONSIO.

Cum eo consilio scriperit Ratramnus ut inesse aliquam in Eucharistia figuram comprobaret, melius argumenti genus proferre non poterat eo quod ex corpore et sanguine populi fidelis assumit; quippe aquæ cum vino permistione in calice designatur. Sicut enim aquæ permistione Christo populus in figura adunatur, et populi sanguis in figura significatur: ita per species panis et vini in figura corpus et sanguis Christi intumantur. Nam revera quatenus vela sunt et paropides corporis Christi, ejus figuræ

et adumbrationes existimantur, quibus intuentium A oculos et sensus verum corpus præsens fallit. *Visus, tactus, gustus in te fallitur, sed auditu solo tute creditur.* Quippe species istæ Christi corpus nuncupative appellantur ab Algero, quia corpus Christi proprium occultant et circumscribunt. His ita constitutis, comparationem corporis populi cum corpore Christi in Eucharistia facile intellectum iri ab omnibus non dubito. Nihil enim aliud vult Ratramnus nisi corpus Christi nuncupative populi est figura corporis et sanguinis populi. Sed hæc non impediunt quominus verum corpus sub speciebus delitescere credatur: licet corpus et sanguis populi in figura tantummodo intelligatur, nam Paschasius, præsentis et transsubstantiationis veri corporis Christi in Ecclesia defensor invictissimus, eandem comparationem instituit; dixitque corpus populi sicut corpus Christi figurate in Eucharistia consistere, quamvis de præsentia reali corporis Christi sub speciebus revera recondi minime dubitaverit.

B Et ideo recte provisum est, quia simul cum sanguine aqua fluxit, ut in hoc mysterio veri sanguinis aqua admisceatur, quatenus et nos in illo simus, ut per hoc salutis sacramentum divinis obtutibus illi comuniti mystice offeramur. Nam si vinum sine aqua offeratur, sanguis Christi incipit esse sine nobis; si autem aqua sola, jam plebs videtur esse sine Christo. Quando autem utrumque miscetur et conjungitur, tunc recte mysterium Ecclesiæ spiritualiter perlicitur. » Et infra eodem capite: « Exsultent ergo fideles dum se intelligunt ad tantam unitatem Christi sociatos per gratiam, et ad tantam flagrantiam charitatis provecos; et ideo quam bene in hoc mysterio nostra figura per aquam admittitur, ut unusquisque in illo Christi sanguine susceptum se intelligat et in melius transmutatum. Unde licet prius mystice vinum et aqua commisceantur, post consecrationem tamen non nisi sanguis bibitur, quia in illo prius ex aqua baptismatis suscepti rursus eum quotidie esuriendo et sitiendo potamus: » Et inferius. « Propterea non inconvenienter etiam ob hoc idem aqua consecratur, non quod aqua permaneat, sed vertitur in sanguinem ut significet quid fides percipiat. »

C Ex his intelligere facile est quam supervacanea sit conclusio a dissertatore assumpta ex his Ratramni verbis: « Hoc est enim, inquit dissertator, perspicue et sine ambage dicere neutrum esse corpus in sanctificato pane corporaliter, hoc est secundum substantiam, sed tantum intellectu fidei spiritualis. » Quippe ejusmodi conclusionem ex Paschasii verbis similibus, si non iisdem, assumere non potis est. Quid ergo eam ex Ratramno deducet, cui præsertim ad præcavendum intelligendi solertia non deficit, ne signum ex Calvini cerebro ortum continuis temporibus ei ascriberetur, uti patet numero 101: « Nec vero quoniam ista dicimus, putetur in mysterio sacramenti corpus Domini vel sanguinem ipsius non a fidelibus sumi, quando fides non quod oculus videt, sed quod credit accipit. » Non magis ad rem prodidit dissertator locum Ratramni ex numero 75 his verbis conceptum: « At videmus in aqua nihil esse conversum, consequenter ergo et in vino nihil corporaliter ostensum. Accipitur spiritualiter quidquid in aqua de populi corpore significatur, accipitur ergo necesse est spiritualiter quidquid in vino de Christi sanguine intimatur. » Hæc enim nihil aliud significant nisi in speciebus vini sensibus non percipi sanguinem Christi, et ejusmodi species esse corpus Christi spiritualiter et nuncupative, sicut in aquæ permistione non percipitur sanguis populi, sed aqua nuncupative tantum et spiritualiter est sanguis populi. Nihil enim vetat ita se rem habere quamvis corpus Christi verum lateat in Eucharistia, corpus vero populi insit in figura tantum. Nec enim necesse est comparationem in integro fieri, ut pro-

bet quod potissimum animo intendit Ratramnus, scilicet aliquam in Eucharistia esse figuram, nec omnia aperta et edita patefactione declarari.

Hucusque satis explicuisse videmur ea quæ dissertator in libro Ratramni a fide catholica abhorrentia, hæresis crimine accusat et carpit vehementer. Jam vero quæ magis operata et fucata denuntiat inquiramus, et Ratramni insontis et intaminati, recuperatoria, ut jurisconsulti vocant, actione persequamur.

XXIII. Contendit dissertator (Pag. 292, num. seu temate 179, num. 1, editionis primæ Paris., pag. 179) Ratramnum sive auctorem libri de Corpore et Sanguine Domini adeo implicare quæstionem ut vix a peritis dignoscatur. Exquirendum enim ait numero 5: *Quod in Ecclesia ore fidelium sumitur corpus et sanguis, in mysterio fiat an in veritate, id est utrum aliquid secreti contineat quod oculis solummodo fidei pateat. An siue cujusquam relatione mysterii hoc aspectus intueatur corporis exterioris, quod mentis visus aspiciat interioris: ut totum quod agitur in manifestationis luce clarescat: et utrum ipsum corpus quod de Maria natum est, et passum, mortuum, ac sepultum, quodque rearsurgens et ad cælos ascendens ad dexteram Patris considerat.*

RESPONSIO.

Difficile est intelligere quid in hac quæstionis propositione obscurum aut intricatum videatur. Cum dubitandi locus non sit tempore Ratramni extitisse fideles qui omnia edita et aperta esse in mysterio Eucharistiæ sibi persuaderent: corpusque et sanguinem Christi nulla sub figura aut umbratione collocari crederent; ut prospectum habemus ex numero 11 dicti libri de Corpore et Sanguine Domini: « Dum enim quidam fidelium sacramentum corporis sanguinisque Christi quod in Ecclesia celebratur, dicunt quod nulla sub figura, nulla sub umbratione fiat, sed ipsius veritatis nuda manifestatione peragatur; quidam vero testentur quod hæc sub mysterii figura contineantur, et aliud sit quod corporis sensibus appareat, aliud quod fides aspiciat: non parva diversitas inter eos dignoscitur. » Insuper non sine injuria potest hujus obscuritatis et implicationis in proposita quæstione accusari Ratramnum: non enim ipse fuit auctor propositæ quæstionis, sed imperator Carolus Calvus, cujus jussu inquirendam ac discutiendam recepit, uti intelligimus ex verbis numero 5, quæ dedita opera prætermisit dissertator. Non enim ait Ratramnus: Quæritur quod in Ecclesia ore fidelium sumitur corpus et sanguis Christi, an in mysterio fiat, an in veritate, etc.; sed: *Quod in Ecclesia ore fidelium sumitur corpus et sanguis Christi, QUÆRIT VESTRÆ MAGNITUDINIS EXCELLENTIA IN MYSTERIO FIAT AN IN VERITATE.* Absit igitur ut Ratramnus implicatæ quæstionis propositæ accusetur. Ista enim contumelia in ipsum imperatorem refundenda est. His verbis *significatum quærit vestræ magnitudinis excellentia*, nequiquam etiam hujusce quæstionis auctor intelligit per secretum quod interioris in animo geritur *cujusque fidelis: mysterii relatio, symbolum quod quisque intuitus, secum in animo credit verbo Dei de Christi corpore*; nec vult ullatenus inquirere an sit tantum figura et signum, quod cum fide intuentis conjunctum mysterii nomen habet; et sit panis corpus Christi per cogitationem tantum, an vero in veritate, ac reipsa sit ut ante fidei mentisque operationem dici vere possit hoc quod aspiciatur vere corpus esse natum de Virgine. Quippe solum examinavit et inquisivit Ratramnus an hoc sacramentum esset omnis figuræ expers et vacuum, probavitque in eo aliquam esse figuram cum veritate sociabilem et conjunctam, ad mentem Paschasii, et semper interioris ac secretum Eucharistiæ fallens oculos hominum reputavit objectum et prospectum fidei minime effectum. Incogitabile semper ei visum corpus Christi

tanquam figmentum rationis respicere. Inno vero per se subsistere non dubitavit, tanquam revera consistens objectum, circa quod ratio, fides et intellectus versentur. Nullibi etiam Ratramnus admonet *mysterium ex duobus fieri: ex symbolis tanquam signis, et fide credentis, quæ mysterium perficit, dum credit*, quod per vim Ratramno affligit dissertator, pag. 179, edit. Paris., 292 Amstelodamensis, num. 179, omisso loco, quia nullus est ex quo exscripsit. Verumtamen sic pergit continenti sermone, tmeate 11.

XXIV. *Similis doli plenum est quod ait Ratramnus num. 9: « Mysterium dici non potest in quo nihil est additum, nihil a corporalibus sensibus remotum, nihil aliquo velamine connectum. At ille panis qui per sacerdotis ministerium Christi corpus conficitur, aliud exterius humanis sensibus exponit, et aliud interius fidelium mentibus clamat.... quia celeste, quia divinum, id est corpus Christi ostenditur, quod non sensibus carnis, sed animi fidelis intuitu vel aspicitur, vel accipitur, vel conceditur. »* Resellere viros doctos hæc voces INTERIUS et EXTERIUS. Neque enim aliud interius, quod occurrit adhuc num. 10 et 21 aliisque locis, sic accipit iste ut significet, in ipsis symbolis. Sed in credentium animis a quibus peragitur *mysterium arbitratur, negat dici mysterium, nisi ubi a symbolis veluti mens communita, aliud credit quam oculus intuetur: ex utroque enim mysterium fieri, ex symbolo et fide credentis.*

RESPONSIO.

Non facile est in his verbis animadvertere dolum aut industriam Ratramni. Eumvero si revera explicat eo loci clare et aperte, omnibus ambagibus postpositis, quid ex his verbis *interius et exterius* intelligat, et bona fide significet quid intra vel extra *mysterium nostræ fidei* objectum est; nec ullatenus insinuet aut influat in mentes lectorum ejusmodi *mysterium in animis credentium* effleri, ejus verba omni dolo ac fraude carere valde probabile est. Porro jam ex verbis num. 9 intelligere et assequi sensum ejus faciliter possumus, quæ prætermittit, ne dicam expungere, dissertator non timuit. « EXTERIUS quidem panis quod ante fuerat forma prætenditur, color ostenditur, sapor accipitur. AST INTERIUS longe aliud multo pretiosius, multoque excellentius intimatur, quia celeste, quia divinum, id est Christi corpus ostenditur quod non sensibus carnis, » etc. Quis enim mentis compos sibi persuadeat aut intelligat ex ejusmodi sermone *fidem operari corpus Christi*, nec nisi vi cogitationis mentis in Eucharistia consistere? Quis dolus aut fraus in ejusmodi verborum constructione et congruitate, et quid significare potuit Ratramnus nisi visum, tactum, gustum in hoc mysterio falli? sed auditu solo tute credi. Si qua igitur astutia sit, dissertatoris est, qui hæc verba callide prætermisit; vis vero leonis sive Ratramni, de fide catholica mentem suam nervose et dilucide exponentis. Cautæ revera sunt vulpes, sed cautiore sunt qui capiunt vulpes.

XXV. *Non dicit, scilicet Ratramnus, INTERIUS, inquit dissertator (pag. 180 edit. Parisiensis, et Amstelod. fol. 292, num. seu tmeate 180), mutari symbola, sed INTERIUS, hoc est intimæ menti corpus Domini a symbolis intimari, sive significari, ubi animus fidelis aspiciit, accipit, concedit, quod cum ille disserit callide, negat dici posse aspectus corporis Christum intuetur, os Christum manducat.*

RESPONSIO.

In his verbis tria dilucide et liquido falsa sunt.

1° Falsum est Ratramnum non dicere *interius mutari symbola*, cum conceptis verbis dicat numero 9: PANIS QUOD ANTE FUERAT. Nam si revera fuit ante panis, jam non est amplius, adeoque mutatio facta est *interius*, nam exterius nulla apparet. Insuper nunquid non dicit Ratramnus numero 30: « Vere

PATROL. CXXI.

A per *mysterium panem et vinum in corporis et sanguinis Christi conversa substantiam, a credentibus sumenda?* »

2° Neutiquam etiam dicit Ratramnus *intimæ menti a symbolis corpus significari*; quippe cum conceptis verbis dicat panem et vinum, cum aliud sint quam ante fuere, mutationem accepisse, ex hoc negari non posse, et præsertim continuo sermone præbet, mutationem factam non esse in iis quæ in prospectu nostro sunt nec exterius apparent, panemque et vinum aliud esse quam videntur per manifestationem exteriorem, vel negandum, quod sine scelerè dici aut cogitari non potest, ex mente Ratramni, num. 15, corpus et sanguinem Christi in Eucharistia existere: « Fatebuntur igitur necesse est mutata esse secundum aliud quam secundum corpus, aut per hoc non esse quod in veritate videntur, sed aliud quod non esse secundum propriam essentiam cernuntur, aut si hoc profteri noluerint, compelluntur negare corpus esse sanguinemque Christi, quod nefas est non solum dicere, verum etiam cogitare. »

3° Falso affligit dissertator Ratramno callide negasse quod *aspectus corporis Christum intuetur, et os Christum manducat*. Nam prudenter et simpliciter negat sacrum Christi corpus, quod in Ecclesia celebratur esse visibile et palpabile cura sensu, more obsoniorum frustatim conscindi ac dentibus conterri: sed cum Paschasio libenter fatetur substantiam corporis et sanguinis Christi in oculis minime incurrentem revera occultam ac tegetibus specierum panis et vini visibilem, involutam, non subjectam sensibus seu invisibilem existere.

XXVI. *Verum confiteri quod catholici ultro fecere, nihil horum pseudo-Ratramno placet, inquit dissertator (pag. 180, editionis Parisiensis, et 293 edit. Amstelod.); hoc vero probat quinque propositionibus efformatis, debita opera Ratramno repugnare eique vehementer displicere defendit. 1. Panis consecratus est vere corpus Christi quod natum de Virgine. Fuit, inquit, ex pseudo-Ratramni mente nullam figuram in ea voce CORPUS CHRISTI agnoscere, figurate nihil ibi accipere, totum in veritate; et, ut ait num. 14, in veritatis simplicitate conspici sponit fateri: totum corporaliter opinari.*

2. Aiebant nimirum ultro catholici: Hoc quod conspiciamus, vere corpus est Christi.

3. Anathema ei qui dixerit fidem *mysterium operari*; quippe, inquit dissertator, ante fidem consecratio per os sacerdotis Dei, Deus ipse *mysterium in symbolis operatur.*

4. Nihil spirituale in illo mysterio geritur, nihil additi, nihil secreti.

5. Non accipimus quod fides efficiat, sed quod effectum verbo Dei et ore sacerdotis fides cogitat et credit.

RESPONSIO.

Prima propositio nusquam repugnat Ratramno, qui cum Paschasio et omnibus catholicis in Eucharistia figuram et veritatem reperiri confessus est. Revera negavit corpus nuncupativum, sive species visibiles panis et vini, esse de Maria Virgine prognatum. Sed nunquam verum ipsum corpus nuncupative, seu speciebus et velis occultum, ex Mariæ purissimo sanguine efformatum vere fuisse dubitavit. Prima parte libri probavit in Eucharistia esse corpus Christi cum aliqua figura sub velis et adumbratione specierum panis et vini: in secunda vero, has species quæ corpus Christi nuncupativum appellari debent, et sicut velum et conopæum veri corporis occulti, non esse corpus de Maria Virgine natum, mortuum et sepultum fatetur, seu potius differre ostendit a vero corpore Christi, quod necessaria consecutione sibi persuadebant adversarii Ratramni cum nullam in Eucharistia figuram, nullum velum, sed ipsum corpus Christi de Maria natum editum et manifestum conspici defenderent. Quales sunt hodie

quidam recentiores philosophi, et fuit olim Abbaudus abbas et Walterius, prior sancti Victoris Parisiensis, et plures alii post retractionem Berengarii huius retractationis verbis nimis ad litteram intellectis forte delusi. Secunda etiam propositio, Ratramni menti faciliter accommodari posse videtur, si ex his verbis *hoc quod conspicimus vere corpus est Christi*, intelligamus substantiam sub velis eucharisticis seu speciebus *ὁρατούρας*, visibilibus, occultum esse verum corpus Christi: hæc est enim vera sententia Ratramni, Paschasii, Lantranci et Ecclesiæ catholicæ. Sed si intelligamus hanc substantiam occultam esse palpabilem et sensibus percipi posse, est contraria Ratramno, et est sententia adversariorum, quam passim opusculo quod defendimus fregit et totis viribus confutavit.

Tertiæ propositionis anathemati subscribere non abnuit Ratramnus, cum corpus Christi præsens in Eucharistia spectet tanquam fidei objectum, minime vero effectum, uti supra observavimus. Rotunde fateatur numero 11 fidem operari, sed cum ait propterea operari seu efficere corpus Christi, cui præsentem assensum præstat: quemadmodum artifex non efficit materiam, sed expolit circa materiam, ita fides operatur non Trinitatem, incarnationem, Eucharistiam, sed circa hæc mysteria operatur eis credendo, assentiendo, seu intellectu captivando in obsequium fidei, non efficiendo et vi credulitatis efformando.

Quartæ propositioni prorsus repugnant omnes fideles. Jure merito ait Ratramnus nihil a fide effectum iri, si nihil secreti et abditum in hoc mysterio reperiretur. Nihil quippe credendum superesset ubi omnia aperta et edita manifestatione innotescerent. Paschasius ultra Ratramnum procedit vehementer, dum ait in epistola ad Frudgardum *et totum spirituale est*. Si vero dissertator per hæc verba *spirituale, abditum, secretum*, significare velit quod pendeat ab intelligentia mysterium censeatur *effieri et sit*, alienior a sensu Ratramni esse non potest, et ab eo nullum locum prolatum iri his verbis conceptum et explicatum secure confidimus.

Quinta propositio mentem Ratramni disertis verbis explicat. Quid est enim verbo Dei effici, nisi per potentiam vim verbi divini? ut ait num. 49: « Corpus et sanguis Christi quæ fidelium ore in Ecclesia percipiuntur, figuræ sunt secundum speciem visibilem. At vero secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt. »

An potest una cum veritate figura melius recognosci, et corporis Christi in Eucharistia existentia vi verbi fortius demonstrari? Verumtamen hunc locum alterius accessione cumulare nihil vetat. Ex numero 44: « Conlitemur quod in sacramento corporis et sanguinis Domini quicquid exterius sumitur, ad corporis refectionem aptatur; Verbum autem Dei, qui est panis invisibilis invisibiliter in illo existens sacramento, invisibiliter participatione sui fidelium mentes pascit. »

XXVII. *At videtur negare*, inquit dissertator, pag. 180, *solummodo num. 10 secundum id quod videtur carnis speciem in illo pane cognosci. Quis istud aulem adeo amens fuit ut existimaret aut crederet?*

RESPONSIO.

Sciebat Ratramnus id neminem hominem negare posse, quin de potestate mentis excesserit, adeoque hac arte probabat necesse esse aliquam in mysterio Eucharistiæ recognoscere figuram. Num. 10: « Hæc ita esse dum nemo negare potest, claret quia panis ille vinumque figurate Christi corpus et sanguis existit. » Nihilominus tamen quis dubitat scripsisse Ratramnum, adversus ejusmodi sententiæ patronos et defensores, ut patet num. 5 sæpius jam laudato? Quis catholicos piosque adversarios Berengarii ab ea opinione alieniores fuisse existimet? Quis Abbaudum abbatem

aut Walterium, priorem sancti Victoris Parisiensis, hanc opinionem tuendam recepisse neget? Quis denique recentiores philosophos, ac præsertim Patrem Magnan, virum nulla unquam censura catholicæ nota vexatum, ex ordine Minimorum provincie Tolosanæ professorem theologum meritißimum, dedita opera scripsisse appendicem ad philosophiam sacram contra Theophilum Rainaudum Jesuitam, ut probaret Deum per suum concursum, deficiente substantia panis post consecrationem, eandem oculis nostris et sensibus facere impressionem quam panis et vinum ante consecrationem, nesciat? Adeoque in specie panis corpus ipsum Christi sine figura et obumbratione conspici.

XXVIII. Inquit dissertator paginæ 293, num. 180, *iv (pag. 293 edit. Amstelod.)*: *Sed in ea ille Ratramnus scilicet heresi fuit, ubi carnis species non sit, ibi carnem non esse; quo de errore Paschasius egit in epistola ad Frudgardum.*

RESPONSIO.

Qui fieri potest ut homo ea hæresi inquinatus ut nullam carnem Christi credat ubi species carnis non sunt, conceptis verbis apertissime explicet quid sit *interius et exterius* Eucharistiæ, doceatque exterius præter species panis et vini nihil sensibus percipi, interius vero ipsum corpus et sanguinem Christi revera existere? Quis enim hæc non intelligat ex his Ratramni verbis, num. 10: « Quid enim aliud in superficie quam substantia vini conspicitur?... At interius si consideres, jam non liquor vini, sed liquor sanguinis Christi? » Ego vero ex his obfirmato pectore argumentum assumo ad probandum Paschasium adversus Ratramnum non scripsisse cum scripsit adversus eos qui nullam carnem existimabant existere sine speciebus et apparentiis carnis.

XXIX. *Hoc plane intellectu* (inquit dissertator pag. 181 editionis Paris., 293 Amst.) *pseudo-Ratramnus* (sic placet verum deformare) num. 88: « *In specie, inquit, geruntur ista, non in veritate; id est per similitudinem, non per ipsius rei manifestationem.* » *Ponit enim pro certo exploratoque, id quod est falsissimum, non posse esse Christi corpus usquam nisi altertuo modo: hoc est aut per conspiciam manifestationem, aut per similitudinem duntaxat seu figuram; species enim cum veritati opponitur, mera similitudo, nec figura intelligitur.*

RESPONSIO.

Non dicit Ratramnus eo loci in *specie ista geri, non in veritate, id est per similitudinem aut per ipsius rei manifestationem*; sed hunc sensum exprimi et significari hac oratione Ecclesiæ: *Perficiant in nobis, Domine, quæcumque, tua sacramenta quod continent, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate cupiamus; et quidem jure merito. Nam in hac oratione species et figura non repugnant nec opponuntur veritati corporis Christi in se, seu substantiæ veræ corporis, sed manifestationi et declarationi apertæ et omnibus involucri solute et expedita. Quamobrem explicans hanc vocem Ratramnus, non in veritate prudenter ait, id est non per ipsius rei manifestationem. Neutiquam etiam ait, pro certo exploratoque non posse esse Christi corpus nisi per conspiciam manifestationem aut per similitudinem seu figuram. E contra ex hac oratione Ecclesiæ assumit a argumentum ad comprobandum corpus Christi in Eucharistia absconditum sub figuris et umbris, scilicet speciebus panis et vini: quippe cum ea rogatione petatur ut corpus Christi, quod sub specie panis et vini geritur, manifesta visione non secus ac revera est in cælo conspiciatur. Beatus Algerus, ille omnibus adnotus Berengarii adversarius, eandem orationem proludit ad mentem et sententiam Ratramni tuendam lib. 1 de Eucharistia, capite 5, circa medium editionis Antuerp. anni 1536. Postulat quippe sacerdos, inquit, ut Christi corpus, quod sub specie panis et vini nunc geritur, manifesta visione sicut revera est quandoque*

capitur. Jam vero quis nisi pipulo differri velit, A affinget beato Algero suasionem hujusmodi, scilicet *pro explorato non posse esse Christi corpus usquam nisi alterutro modo ac per conspicuam manifestationem, quæ per similitudinem duntaxat seu figuram.*

XXX. Postquam dissertator, pag. 181 edit. Paris. et 293 edit. Amstel., non dubitavit quin Ratramnus doceret mutationem panis et vini num. 15, plusquam potest enititur probare ipsum Ratramnum fecte et simulate esse locutum, nec aliud intelligere per corpus in Eucharistia quam figuratum et per mentis cogitationem existens; citatque verba assumpta ex num. 16: *At quia confiteatur corpus et sanguinem Dei, hoc non esse potuisse nisi facta in melius commutatione, neque ista commutatio corporaliter sed spiritualiter facta sit, necesse et jam ut figurate facta esse dicatur, quoniam sub velamento corporei panis corporeique vini spirituale corpus Christi spiritualisque sanguis existit.*

RESPONSIO.

Ex his intelligimus Ratramnum probasse mutationem factam esse in figura, non corporaliter seu modo sensibus humanis accommodato. Sed quis propterea sibi persuadeat corpus Christi solummodo in figura existitasse? Ratio propter quam recognoscit figuram aliquam in hoc mysterio decretoria est et ab omnibus viris catholicis recepta. « Quoniam scilicet sub velamento corporei panis corporeique vini spirituale corpus Christi spiritualisque sanguis existit. » Sed hæc non significant solitaria mentis cogitatione symbolis excitata corpus et sanguinem Christi in sacramento existere. Cum Paschasius dicat in epistola ad Frulgardum *et totum spirituale est. Homo fallax et insidiosus audiet. Eadem contumelia explebitur beatus Algerus quia sic fatur lib. 1 de Eucharistia, cap. 5, ad mentem Ratramni: « Quod videtur speciem habet corporalem, quod intelligitur fructum habet et spirituales; quia igitur aliud est corporeale quod videtur, aliud spirituale quod intelligitur, aliud ergo est sacramentum quam res sacramenti, » C et lib. II, cap. 30: « Quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spirituales. »*

XXXI. Fatetur dissertator pag. 181 et 182, § 6, editionis Paris., et edit. Amstelod. 293, § 6, seu num. 6, usum esse Ratramnum voce *conversionis* num. 24, 25 et 27; sed ut dissimulationis et fraudis convincat, profert comparisonem, quam iis numeris prodidit, mannae cum Eucharistia: probatque ibidem subjicere Ratramnum conversionem factam fuisse mannae in corpus Christi, non secus ac panis et vini in carnem et sanguinem solet effici. Sed cum hæc opinio, quæ præsentiam corporis et sanguinis in manna defendit, falsa sit, insolens, et ab omnibus derelicta, parem sortem habere debere opinionem Ratramni de præsentia corporis Christi et sanguinis in Eucharistia dissertator contendit.

RESPONSIO.

Nihil apud Patres et doctores Ecclesiæ magis tritum et vulgare est ejusmodi comparatione mannae et Eucharistiæ, cujus similitudo justa et æqua est maxime. Enimvero sicut manna erat figura futuram Eucharistiam representans, Eucharistia est etiam figura manna præteritum exhibens. Attamen ex his non consequitur Patres Eucharistiam tanquam solitariam figuram respexisse, aut revera corpus Christi præsens in sacramento non reputasse nec credidisse. Dissertator est magister in Israel, nec ignorat quam facile hanc fuisse fidem Patrum demonstrarem si cupidus adversus eos instaret propter hanc comparationem, et eos ita ut Ratramnum sive auctorem de Corpore et Sanguine Domini exciperet. Intelligeret enim, cum infinitis locis præsentiam corporis Christi veram in sacramento docuerint, ex hac comparatione nullam eis accidere posse intertrimen-

tum. At vero percontarer ab eo perlibenter cur hoc jus erga Ratramnum violet et hanc æquitatis rationem non habeat; quippe cum pluribus locis suam de hac præsentia fidem testificari non destiterit a nobis antea prolatis, et præsertim num. 24, in quo de Christo mentione facta, ait: « Qui postea corpus de Virgine sumptum et pro salute credentium in cruce suspensum nostris sæculis exhibuit et per sanguinis undam effudit, quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Igitur extra omnem suspensionem et contentionem positum est Ratramnum sibi persuasisse homines æquabiliter vero Christi sanguine effuso redemptos et potatos fuisse. « Quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Astute cavet dissertator ne unquam ejusmodi verba proferret, eaque a continentibus scriptis suis quasi fabulam secrevit semper et prætermisit.

XXXII. Quid quod ipse negat disertis verbis num. 62: « Manna istud, inquit Ratramnus, quod comederunt, et aquam quam biberunt, corporea fuisse nemo dubitat. » Quo loco perinde ac in Eucharistia corporeum contendit esse quod editur atque in manna fuit.

RESPONSIO.

Quæro jam a dissertatore an sibi fingat aliquid comedi corporaliter sensim et cum sensu in perceptione sacramenti ore corporeo, nisi quod sensibus accommodatum et obnoxium est? Vultne persuadere nobis ipsum verum corpus Christi comedi ad modum obsoniorum consuetorum, dentibus frustatum discerpi ac partitum deglutiri? Hæc opinio a nemine homine arcte teneri aut accurate defendi potest. Quid ergo illi incommodat in his Ratramni verbis? Nunquid non species sacramentales solitariae corporaliter comeduntur seu dentibus conteruntur, et partitum per canalem laryngis in thoracem sensim et cum sensu sicut manna demittuntur? An aliam doctrinam explicant Paschasius, Algerus et omnes generatim et generaliter homines Christiani et Catholici viri?

XXXIII. Quare num. 26, inquit dissertator, pag. 293 edit. Amstelod., in utroque symbolo Christum duntaxat innui docet, qui credentium pascat animos; dissimulatque, vel negat precise potius, eo verbo *calidus veterator, in altero Christum innui solum, in altero etiam contineri; cujus rei nullum in toto opere vel tenuè vestigium est. Negat et malorum dentibus primi, cum bonorum solummodo animos pascat.*

RESPONSIO.

Minime docet Ratramnus num. 26, in utroque symbolo Christum duntaxat innui. Revera ait, in utroque Christus innuitur. Sed hæc voces duntaxat et solummodo in cerebro dissertatoris, anticipatis opinionibus adversus Ratramnum occupato et vaporato, inventum habuerunt, quæ nullibi in opere Ratramni occurrunt. Si eis usus fuisset, sibi ipsi contrarius existeret. Nam ait numero 9: « Exterius quidem panis quod ante fuerat forma prætenditur, color ostenditur, sapor accipitur; ast interius longe aliud multo pretiosius multoque excellentius intinatur, quia cœleste, quia divinum, id est Christi corpus, ostenditur, quod non sensibus carnis, sed animi fidelis contuitu vel aspiciatur, vel accipitur, vel comeditur. » Et num. 10: « Vinum quoque quod sacerdotali consecratione Christi sanguis efficitur, sacramentum aliud superflicie tenus ostendit, aliud interius continet. » Quis adeo mente captus ut sibi fingat his verbis *Christum in altero negari*? Sicut dum ait contententi scripto: « At interius si consideres, jam non liquor vini, sed liquor sanguinis Christi credentium mentibus... sapit dum gustatur. » Et num. 43: « Unde sanguis et corpus Christi dicuntur quia non quod exterius videntur divino Spiritu operante facta sunt, accipiuntur. Et quia longe aliud per potentiam invisibilem existunt quam visibiliter apparent. » Quid fidei catholice congruentius excogitari potest!

Cujus rei, inquit dissertator, *toto in opere vel tenue vestigium apparent? Quo jure sibi fingit Ratramnum negare corpus Christi malorum dentibus premi, cum bonorum solummodo animas pascat? An vult dicere bonorum et malorum æquabiliter animas pascere et aperte hæresis contumelia inquinari? An nescit judicandum corpus Domini, sancte accipiendum, esse vitam bonis mortemque malis? Et qui indignè recipit, reum esse corporis et sanguinis Domini? Quid atlineat tantam in recipienda Eucharistia adhibere præparationem et, cum tanta gratiæ et animi provisione accedere ad altare Dei, si æquabiliter animas bonorum et malorum pascat; vel si sit negare revera corpus Christi quoad substantiam a malis recipi, cum bonorum solummodo pastus et vita, malorum mors et interitus dicitur.*

XXXIV. *Numero denique 28 similis apparet improbitas ac versutia, nam verbis catholicis utitur quo etiam fidem spirare videntur, cum tamen adjuncta eadem manne et aquæ similitudine genuinum illarum vocum sensum evertat. « Sicut ergo, inquit, paulo antequam pateretur, panis substantiam et vini creaturam convertere potuit in proprium corpus quod passurum erat, et in suum sanguinem qui post fundendus exstabat: sic etiam in deserto manna et aquam de petra in suam carnem et sanguinem convertere prævaluit. » An non huic sententiæ subscribet ultro Calvinus?*

RESPONSIO.

Cum eo animo non scriberet Ratramnus ut præsentiam veram corporis Christi in Eucharistia probaret, cui nemo ea ætate repugnabat, sed solum in ea aliquam reperiri figuram, quam pernegabant adversarii, qui omnia in edita et aperta manifestatione exterius clarescere contendebant sine ulla figura ad adumbrationem: mirum non est Ratramnum ad probandam conversionem simpliciter figuratam assumpsisse argumentum ex conversione vera et una figurata Eucharistiæ. Hoc est enim consilium et animus Ratramni, cui voluisse subscribere Calvinum vehementer dubito. Enimvero, utcumque res sit, hæc ratiocinatione utitur: Scilicet cum dubio procul Christus Dominus potuerit substantiam panis in proprium corpus convertere et substantiam vini in sanguinem qui pro salute hominum continenti tempore fundendus erat, prævaluisse etiam figuratam conversionem in deserto manna in proprium corpus et aquam petra in sanguinem transferre. At vero quis a Calvino hæc sibi propitia inventum iri reputabit? Cæterum, licet opinionem quæ veram præsentiam et existentiam corporis et sanguinis Christi in manna et petra deserti defendit falsam reputare non pertimescam, non adeo tamen incredibile aut incogitabile est placuisse Ratramno. Quippe cum Joannes Duns Scotus, in iv, distinctione 10, quæst. 4, corollaria duo addat ab ejusmodi opinione non alieniora: quorum in primo defendit ante incarnationem Verbi divini potuisse æque Eucharistiam fuisse sicut et nunc, et hoc quantum ad significationem et quantum ad rem significatam et contentam. Et in secundo docet post incarnationem posse desinere corpus Christi subesse naturali, et tamen Eucharistiam vere remanere, et quantum ad veritatem signi, et quantum ad veritatem signati et contenti. Quippe cum existentia sub modo naturali non sit de essentia existentia sub modo sacramentali, nec sit ejus causa, adeoque ista non dependeat ab illa, quia nihil dependet ab aliquo quod nec est de essentia ejus nec ejus causa: enimvero si ejusmodi opinamenta Scoti orthodoxa videntur et in Ecclesia catholica tolerabilia, quid mirum aut insolens in Ratramno videbitur quod dixerit num. 28, conceptis verbis: « Sicut ergo paulo antequam pateretur; panis substantiam et vini creaturam convertere potuit in proprium corpus quod passurum erat, et in suum sanguinem qui post fundendus exstabat: sic etiam in deserto manna et aquam de petra in suum sanguinem convertere præ-

valuit. » Si enim, ut sibi fingit dissertator Harduinus, Ratramni sententiæ subscribere non renuat Calvinus, Scoti placitis annuere quo jure recusabit? Et si revera in hoc negotio schola Scotistarum tantam veritatem recipit, quis falsi aut mendacii Ratramnum accusabit? Imo vero quis ex his non intelligat, ut observavi in notis nihil falsum visum esse Ratramno in mysterio transsubstantiationis *αδωρον* et absurdum, quippe cum in manna et aqua de petra deserti incarnationem, sicut Scotus Eucharistiam, consistere potuisse et quantum ad significationem, et quantum ad rem significatam et contentam, crediderit. Hæc quidem adversus Calvinianæ superstitionis ministrum proferre e schola Scotistarum quibusdam videbitur supervacaneum, qui opinamenta Joannis Scoti *subtilitates Scoti* cum Francisco Rabelesio appellare solent; sed meminere lector me scribere adversus Jesuitam Harduinum, apud quem schola Scotistica rationalis et theologica semper visa est, ad cuius instar Molinisticam fundare et erigere ab ortu fere suo moliantur.

XXXV. At ait num. 30, inquit dissertator, pag. 293 edit. Paris., et 293 edit. Amstel., nrm. 7, *vere per mysterium panem et vinum in corporis et sanguinis converti substantiam, a credentibus sumenda. Quam ingeniosa hæresis ad fallendas mentes mortalium! Cur ergo cavet ita diligenter ne sumi ore diceret corporis Christi substantiam? Cur sumenda scripsit non sumendam, nisi panem, aut vinum haud immutate corporaliter intellexit?*

RESPONSIO.

Arduum est intelligere astutiam ingeniosæ hæresis ad fallendas mentes hominum ex his verbis: *Vere per mysterium panis et vinum in corporis et sanguinis convertantur substantiam.* Si tantummodo diceret Ratramnus *per mysterium converti*, relinqueretur aliquis suspicioni locus; sed si insuper dicat *per mysterium vere conversionem fieri*, qua suspicione aut intricacione ejusmodi proposito laborare potest? Quid enim præferat doctrina Ecclesiæ catholicæ in mysterio transsubstantiationis, nisi vere per mysterium panem et vinum in carnem et sanguinem Christi converti, non figurate tantum, ut superstitionis Calvinianæ patroni morose et pertinaciter defendant? Ad mentem Ratramni conceptis verbis locutus est Paschasius, cujus fidem in suspicione non ponit dissertator, lib. de Corpore et Sanguine Christi, capite 4: « Ita per eundem ex substantia panis ac vini mystice idem Christi corpus et sanguis consecratur. » Et capite 11: « Quis nescit vere quod corpus et sanguis sit Domini secundum veritatem, licet in sacramento accipiatur per fidem? » 2º Quo jure tam efficitiam postulat dissertator causam propter quam Ratramnus tam diligenter cavet ne diceret *sumi ore corporis Christi substantiam*? Nunquid non fatetur numero 5 de hoc corpore totam questionem et disputationem institutam fuisse, scilicet de corpore Christi quod fideles ore percipiunt? De hoc corpore consilium et sententiam Ratramni Carolus Calvinus postulasse: « Quod in Ecclesia ore fidelium sumitur corpus et sanguis Christi, quærit vestræ magnitudinis excellentia in mysterio fiat an in veritate. » Quoddam præsidium sibi comparare poterat Ratramnus ex astute et callide celata voce quæ in expositionem propositæ quæstionis necessario erat ingressa? Non video etiam quid atlineat Ratramnum dixisse *sumenda, vel sumendam*, cum in eundem sensum semper recidant. Manuscriptus codex Lobienensis habet *sumenda*, alii æquales vel suppres habent *sumendam*. Explicet igitur nobis dissertator quam uberes fructus percipiat ex stillato in has tricas et subtilitates cerebro?

XXXVI. *Eadem vis verbo TRANSPONENDI ab eo affingitur num. 42. « Panis qui offertur, inquit, in corpus Christi, dum sanctificatur, transponitur: sicut et vinum, cum ex vite defluerit, divini tamen sanctifica-*

stone mysterii, efficitur sanguis Christi, non quidem A visibilis, sed invisibiliter, operante Spiritu Dei, in animis utique sacerdotis aut plebis, in quibus fides mysterium contempletur et contemplando efficit. » Nam dum visibiliter solum id fieri, negare videtur. Vafrities ea est hominis improbi, corpus esse posse qui neget, ut ex Paschasio antea audivimus, nisi quod palpabile et visibile sit, atque adeo ubi tale non sit, ibi nullum esse

RESPONSIO.

Ecce quod probandum incumbit dissertatori, scilicet sibi persuasisse Ratramnum hanc conversionem in solitaria mente credentis hominis fieri, et non esse applicatæ fidei objectum, sed effectum. Hoc autem est prorsus εἰδωκότεν. Eandem fallaciam ascribere poterit Paschasio, qui ait cap. 3 libri de Corpore et Sanguine Domini, pag. 1560: « Quod sensibilis res intelligibiliter, virtute Dei per Verbum Christi in carnem ipsius et sanguinem transfertur. » Transferri enim et transponi synonyma sunt et idem prorsus significant. Supervacaneum est etiam dicere fraude mala negari a Ratramno hoc fieri modo sensibus accommodato, qui neget corpus esse posse nisi quod palpabile et visibile sit. Idem enim prorsus dixit Paschasius capite 5 libri de Corpore et Sanguine Domini: « Christus ergo cibus est angelorum, et sacramentum hoc vere caro ipsius et sanguis, quam spiritualiter manducat et bibit homo. Ac per hoc unde vivunt angeli vivet et homo, quia totum spirituale est et divinum in eo quod percipit homo. » Et in fine ejusdem capituli: « Bibimus quoque et nos spiritualiter ac comedimus spirituales Christi carnem, in qua vita æterna esse creditur: alioquin sapere secundum carnem mors est, et tamen veram Christi carnem spiritualiter percipere vita æterna est. »

XXXVII. Pergit in eadem fraude num. 42. « Unde sanguis et corpus Christi dicuntur, inquit, quia non quod exterius videntur, sed quod interius in animis credentium, divino Spiritu fidei operante, facta sunt, accipiuntur. Et quia longe aliud per potentiam invisibilem existunt quam visibiliter apparent, per potentiam verbi nimirum, quod fidem in animis nostris creat et ingenerat, quod Verbum dum creditur vim habet corporis et sanguinis Christi ut pascat animam et vivificet. »

RESPONSIO.

Nihil deest interpretationibus ac sensibus quos Ratramni verbis inducit dissertator, præter vim argumenti certi cujus ope defendi ac sustentari possint. Hoc vero faciliter feliciterque procederet, si hæc verba, in animis credentium et spiritu fidei, textui Ratramni perperam assuta, in autographo, non in cerebro dissertatoris, inventum haberent. Sed eum in officina dissertatoris fabricata sint, eadem potuit textui Paschasii jure falsarii inserere, eumque hæresis et cavillorum Ratramni criminari; ut ex subjectis verbis Paschasii, quibus adjuncta reperies, lectori intelligere facile est, excerptis ex capite 4 libri de Corpore et Sanguine Domini. « Sed quia Christum vorari fas dentibus non est, voluit in animis credentium hunc panem et vinum vere carnem suam et sanguinem consecratione SPIRITUS FIDEI sancti potentialiter creari. » An ovum erit ovo similius?

XXXVIII. Rursum num. 42 (pagina 294 edit. Amstelod., Paris. 184), « Quid isthinc perdoceatur, nisi quod corpus et sanguis Domini propterea mysteria dicuntur quod secretam et reconditam habeant dispositionem, id est aliud sint quod exterius innuant, et aliud quod invisibiliter operentur. » Hæc assumit dissertator ex Ratramno ut ei ascribat opinionem qua credat mysteria interius fieri per fidem invisibiliter agentem in mente credentium.

RESPONSIO.

Hoc incumbit probandum dissertatori, sed in tan-

tulo labore perperam sudat. Quid enim juvat affingere Ratramno quod Paschasio eadem conceptis verbis referenti adhibere non potis est? Quippe sic fatur Paschasius libri de Corpore et Sanguine Domini capite 3: « Sed mysterium dictum est eo quod secretam et reconditam in se habeat dispositionem. Est autem sacramentum in Scripturis divinis ubicunque sacer Spiritus in iisdem interius aliquid efficaciter loquendo operatur. Sed sacramento Scripturarum eruditi, divinitus introrsus pascimur, et pasti ad operationem et disciplinam Christi erudimur. » Et in fine hujus capituli: « Unde nec mirum si Spiritus sanctus, qui hominem Christum in utero Virginis sine semine creavit, etiam ipse panis et vini substantiam carnem Christi et sanguinem invisibili quotidie potentia per sacramenti sui sanctificationem operatur, quamvis nec visu exterius nec gustu saporis comprehendatur. Sed quia spiritualia sunt fide et intellectu pro certo, sicut Veritas prædixit, plenissime sumuntur. » Si ista apud Ratramnum occurrerent corpus et sanguinem Christi quia spiritualia sunt fide, et intellectu sumuntur, non parceret dissertator, sed interneconem faceret.

XXXIX. Fraudes, inquit ibidem dissertator Harduinus (edit. prinæ Paris., pag. 184 et secundæ Amstelod., pag. 294, num. 184, temate VIII), hominis reliquas percurramus num. 56: « Nunc autem quia fides totum quidquid illud totum aspicit, et oculis carnis nihil apprehendit: intellige quod non in specie sed in virtute corpus et sanguis Christi existant quæ CREDUNTUR [In editione ultima Amstelod., cernuntur]: Unde dixit Ambrosius ordinem naturæ non hic intuentium, sed Christi potentiam venerandam: quæ quidquid vult quomodo vult, in quocunque vult, et creat quod non erat, et creatum permutat in id quod antea fuerat. » At vero cum transsubstantiatio magis conceptis verbis quam iis, non quidem Ratramni sed S. Ambrosii ex libro De iis qui mysteriis initiantur, explicari non possit, placuit dissertatori hæc verba cumulare accessionibus hujuscæ glossæ, nempe in credentium animis, in quibus Verbi divini potentia fidem corporis et sanguinis Christi creat Spiritus sancti potenti virtute, ut ait num. 54, nam sic ille intelligit: Concoquere non potest dici a quoquam quod videmus in altari est verum corpus Christi. Ait esse corpus non in specie, sive in proprietate, hoc est in propria essentia, sed in virtute; quam illius ac similitudinem vocem recte Paschasius corripit in caput xxvi sancti Matthæi. « Unde miror, inquit, quid veluit nunc quidam dicere non in re esse veritatem carnis Christi vel sanguinis; sed in sacramento: virtutem quamdam carnis, et non carnem: virtutem fore sanguinis et non sanguinem: figuram et non veritatem, umbram et non corpus. Hæc virtus signi tantum est, quoniam symbola corpus et sanguinem animo repræsentant. »

RESPONSIO.

Horribiles assumit ex his locis dissertator conclusiones; et revera dubitandi locus non relinquitur, si adamussim rectæ rationis deducantur explicationes quæ his bene convenient ac fidæ sint, quin Ratramnus, sive auctor libri de Corpore et Sanguine Domini, ad quem tuendum hanc lucubrationem scripsimus hæresim Calvinianam arcte teneat. Enimvero nec castigatius nec elegantius ejusmodi hæresis exprimi aut enuntiari potest quam his vocibus: Intellige quod non in specie, sed in virtute corpus et sanguis Christi existant quæ CREDUNTUR. Nam utcumque res sint « si corpus et sanguis quæ creduntur in Eucharistia, in virtute existunt et non in specie, sumpto nomine pro essentia et proprietate naturæ, » eam videmus puram et puram hæresim Calvinisticam. Sed nescio quo casu sibi ipsi dissertator oculos infeliciter effodit quos ad num. 56, applicuit in quo hæc voces quæ CREDUNTUR nequaquam incurrunt, sed contra hæ quæ CERNUNTUR, quæ sensum valde diversum et catholicum significant. Revera enim quod

conspicitur in Eucharistia albedo est, rotunditas, extensio denique, objecta visibilia et humanis sensibus facilliter accommodata, quæ quidem non sunt species et apparitiones corporis Christi et sanguinis, sed panis et vini, quæ ante fuerant, et quæ Deus in corpus et sanguinem suum permutavit, ut inquit Ratramnus ex sancti Ambrosii libro De iis qui mysteriis initiantur, cap. 9: *creatum permutat in id quod antea non fuerat*. Absit tamen ut dissertatorem, virum aliunde pium nec humillimi ingenii, tam fetidæ interpolationis aut corruptionis accusare velim, ut inter hæreticos veteratos infelicem Ratramnum relegaret. Cum præsertim, ut inter eosdem benigne exciperet, Petrus Allix, superstitionis Calvinianæ minister, in Galliæ nostræ templo Charentonio, ad artes tam inculcas ac pinguem Minervam confugere noluerit; uti perspectum habere facile est ex editione Latino-Gallica anno 1672 cura ejus facta Rhotomagi apud Lucas, et editione Anglico-Latina alterius hominis diversæ patris Londini facta anno 1686, in quibus suarum superstitionum quantumvis sint morosi ac pertinaces defensores ministri, vocem *CREDUNTUR* in locum vocis *FERVUNTUR* reponere non ausi sunt. Sed quam supervacaneum et turpe sit ejusmodi interpolatione textum Ratramni deformare, probant affatim et passim sparsa in hoc libro dogmata contraria: « Non ergo sunt idem quod cernuntur et quod creduntur; secundum enim quod cernuntur, corpus pascunt corruptibile, ipsa corruptibilia; secundum vero quod creduntur, animos pascunt in æternum victuros, ipsa immortalia. » Jam ergo applicata voluntate relegat Ratramnum dissertator et videat apertis oculis numero 56 non *creduntur* sed *cernuntur*. Tum vero continenti tempore in prospectu habeat jucundissimum spectaculum confestim ruentis præsidii ac rimis undique dehiscentis interpretationum, inductionum ac glossenatum quæ ex hoc loco perperam diduxit. Quæ cum ita sint, nusquam verum esse potest: 1. mutationem quæ in Eucharistia fit in *credendum animis existere, in quibus verbi divini potentia fidem corporis et sanguinis Christi creat Spiritus sancti potenti virtute*. Ejusmodi enim creatio fidei nullum habet in opere Ratramni vestigium. 2. Neutiquam opponit Ratramnus eo loci his verbis non *specie sed virtute, essentiam seu proprietatem naturalem corporis Christi, virtuti; sed solummodo speciem exteriorem; quæ revera in Eucharistia non apparet nec oculis subjicitur*. Cum e contra dicat cum Paschasio num. 49: « Corpus et sanguis Christi quæ fidelium ore in Ecclesia percipiuntur figuræ sunt secundum speciem visibilem; at vero secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt. » Quis homo sanæ mentis compos, sinceritatem fidei Ratramni ex his verbis in suspicione ponat? Ex quibus palam intelligere facile est per vocem *speciei* non significasse naturam aut proprietatem, sed speciem et manifestationem exteriorem. Supervacaneum igitur est sibi fingere Paschasium adversus Ratramnum scripsisse in suo ad sanctum Matthæum Commentario in cap. xxvi. et Ratramnum num. 56 aliud intellexisse per *speciem* quam manifestationem exteriorem, dum ait: « Non specie carnem, sed sacramento; hoc vero quo nunc similitudinem illius in mysterio continet, non sit specie caro, sed sacramento. » Nam continenti sermone explicat mentem et abundanter testificatur se per *speciem* intellexisse patefactionem exteriorem panis et vini sub qua, id est in sacramento, verum corpus et sanguis Christi existere docet. « Siquidem, inquit, in specie panis est, in sacramento verum corpus Christi, sicut ipse clamavit: Hoc est corpus meum. » Porro sic stantibus Ratramni rebus, quam perperam exclamat dissertator Ratramnum « cum larvis luctari, » et ait: « Quis Christi corpus esse aspectabile in ara dixit? An Patrum testimoniis id somnium confutandum

A fuit? » Nam facile responderi posset in hanc ipsum ivisse sententiam, quippe cum infinitis locis repetat hoc quod videtur esse corpus Christi, nonne est aspectabile? Videtur nisi quod est visibile, et fieri potest ut videatur quod videri non potest: Sed esto dissertatoris ratio ab hac opinione sensibus propriis percussa abhorreat, dubium non est adversarios quos confutat Ratramnus sibi persuasisse nullam subsistere in Eucharistia figuram aut umbram, sed omnia manifesta et aperta esse: quos secuti sunt Abbaudus abbas, Walterius, prior sancti Victoris Parisiensis, et nostra ætate recentiores philosophi, qui quidem omnes fidem ac religionem catholicam professi paulo alieniores placitis Aristotelicæ philosophiæ, de accidentibus nulli subjecto inhærentibus nullam cogitationem habuerunt.

B XL. *Cur dicitur num. 5, 49 et 96, alibique hoc quod supra mensam Dominicam positum est, quod celebratur et conservatur in altari, quod ore sumitur fidelium, esse verum Christi corpus tantum in mysterio seu figura?*

RESPONSIO.

Nunquam Ratramnus dixit num. 5, 49, 96, nec alibi, corpus Jesu Christi quod ore fidelium sumitur esse *verum Christi corpus tantum in mysterio seu figura*. Hæc propositio, ut scholæ loquuntur, implicaret in terminis: Incogitabile est verum corpus quod sit in figura et mysterio tantum, esset enim verum et non verum corpus.

XLl. *Et vero Erigerus, sive Anonymus Cellotianus, duas solummodo factiones existisse; similiter et Paschasius et Ratramnus ait: « Dicentibus quibusdam, inquit, idem esse quod sumitur de altari quod et illud quod natum est ex Virgine: aliis autem negantibus et dicentibus aliud esse. »*

RESPONSIO.

C Ex verbis Anonymi Cellotiani jus mihi vindico ut omnes intelligant tam varias hominum fidelium discrepantesque sententias de causa Eucharistiæ non reputari factiones, hoc est diversas partes veritatis fidei repugnant. Observat Ratramnus num. 41 totam hanc controversiam esse inter fideles exortam. Sed, utique res sit, cum Anonymus Cellotianus scriptor sit humillimi ingenii et nullius meriti, cujus testimonio solitario nititur persuasio eorum qui Ratramnum et Paschasium inter se depreliatos fuisse sibi fingunt, tota hæc controversia facilliter dirimi potest ex lectione accurata librorum Ratramni, Paschasii et Anonymi Cellotiani, ex quibus perspectum habebit lector istum Anonymum nec Ratramni mentem nec Paschasii assecutum esse. Enimvero cum Anonymus non animadvertit Ratramnum nunquam negare corpus de Maria natum Virgine in Eucharistia reperiri, sed solum a corpore quod celebratur in Ecclesia differre, scilicet a corpore *nuncupativo* sub quo occulitur et laet verum corpus: cum etiam Ratramnus neget solum illud corpus *nuncupativum* esse de Maria natum, iste Anonymus sibi persuasit Paschasium, qui asserit verum corpus de Maria natum esse in Eucharistia, et Ratramnum, qui negat corpus *nuncupativum* esse de Maria natum, sibi invicem esse contrarios: cum revera, posita distinctione corporis *nuncupativi* et *veri*, seu corporis veri occulti sub umbra corporis figurati, facilliter conciliari et ad concordiam adduci possint. Quod ait dissertator Ratramnum demulcendi gratia fideles æquabiliter appellasse utriusque opinionis patronos, sive asserentes omnia esse aperta et manifesta, sive aliquam esse figuram in sacramento corporis quod ore fidelium in Ecclesia sumitur; nihil magis a sensu communi hominum alienum esse videtur: quippe cum jussu imperatoris consentis respondere teneretur, et inter hæreticos recensere quos ex eorum numero cooptari, ex omnium catholicorum suffragio, si revera negabant præsen-

tiam corporis Christi in Eucharistia veram et realem, necesse erat.

XLII. *Primum est quod mysterii vocabulo præposere abutatur : num. enim 75, 74 et 98 panem consecratum esse mysterium docet, tum corporis in quo Christus est natus, tum corporis Ecclesiæ, quod maxime abhorrere a vero multis documentis evicimus.*

RESPONSIO.

Nec in his numeris nec alibi Ratramnus docet panem consecratum esse mysterium, sed figuram et velum quod contegit et occultit corpus Christi. Idem docuit Paschasius infinitis locis, speciatim cap. 4 libri de Corpore et Sanguine Domini Halmo Halberstatensis, quem adversus hunc Ratramni locum profert dissertator, nihil ei contrarium aut repugnans dicit, imo vero valde propitius est in tractatu de Corpore et Sanguine Domini, quem publici juris fecit doctissimus monachus dominus Lucas d'Acherius tomo XII Spicilegii, pag. 28, in quo hæc verba, quæ sensum Ratramni mirifice explicant, legi possunt. « In quo quidem Christi corpore et sanguine præter sumentium horrorem sapor panis et vini remanent et figura, substantiarum natura in corpus Christi et sanguinem omnino conversa. Sed aliud renuntiant sensus carnis, aliud renuntiat fides mentis : sensus carnis nihil aliud renuntiare possunt quam sentiunt, intellectus autem mentis et fides veram Christi carnem et sanguinem renuntiat et confitetur. »

XLIII. *Nec vero patrocinantur pseudo-Ratramni erroris orationes ecclesiasticæ duæ quas ille recitat num. 85 et 88.*

RESPONSIO.

De his orationibus Ecclesiæ jam diximus supra ad explicationem epistolæ Ascelini ad Berengarium ; non alio consilio eas prodidit Ratramnus nisi ut opinionem eorum frangeret qui sibi persuaserant omnia esse aperta et in prospectu sensuum et oculorum in Eucharistia, nullis umbris aut figuris obvelata : quippe cum his rogationibus peteretur a Deo, ut quod in imagine contingimus, sacramenti manifesta aut manifestata participatione sumamus, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus, id est manifestatione, hæc enim vox manifestatio stylo Ratramni voce veritatis significatur, ut supra et in præfatione demonstravimus. Sic ad manifestationem significandam voce veritatis usus est beatus Algerus lib. 1 de Eucharistia, cap. 5 : « Unde, inquit, etiam in fine cujusdam missæ oratur et dicitur : » *Perficiant in nobis, Domine, quæsumus, sacramenta tua quod continent, ut quod nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.* Postulat quippe sacerdos ut corpus Christi, quod sub specie panis et vini nunc geritur, manifesta visione, sicut revera est, quandoque capiatur ; de qua visione docuimus in Evangelio secundum Joannem : *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et diligam eum et manifestabo ei me ipsum.* Et de hoc eodem sacramento legitur in passione beati Dionysii, quia dum sacrum mysterium celebraret in carcere, apparuit ei Dominus, dansque illi sancta dixit : *Accipe hoc, chare meus, quod mox complebo tibi una cum Patre meo.* Ac si diceret : *Quod tibi dono, do in viatico : non multabo in præmio ut dem aliud, sed id ipsum complebo me ipsum manifestans, etc.* Observavi in præfatione has præces a Græcis ad Latinos fuisse traductas, uti intelligimus ex verbis sancti Dionysii quæ superius prodidimus in responsione ad objectionem 10 ; at vero orationes ejusmodi sic explicatæ nulli errori possunt patrocinari : adeoque omnis hæresis contumelia Ratramnum immunem ac purum recognoscere necesse est. Verumtamen vehementer allucinatum fuisse probare nititur dissertator, auctoritate sancti Augustini, qui tractatu xxvii in Joannem manifestam participationem interpretatur usque ad spiritus participationem. Sed quid tum ? cum constet has orationes diu post sanctum Augustinum

factas fuisse, tempore pontificatus Gelasii aut sancti Gregorii Magni, in quorum sacramentariis codicibus reperiuntur, nullibi vero in operibus sancti Augustini ? Hæc adeo imbecilla sunt, ut responsione non egeant. Non optabillorem habet dissertator exitum ex interpretatione quam alteri huic orationi inducit. *Perficiant in nobis, Domine, quæsumus, tua sacramenta quod continent : ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.* Contendit enim obfirmato pectore sensum hujus orationis non differre a sensu alterius his verbis conceptæ tempore Paschasii : *Spiritum nobis tuæ charitatis infunde, ut quos sacramentis Paschalibus satiasti, tua facias pietate concordare.* Non difficile magis probaret hymnum *Te Deum laudamus* habere eundem sensum cum psalmo *De profundis* cix.

XLIV. *Dissert. pag. 293, edit. Amstelod. et 188, edit. Paris. Perversa hæc mysterii acceptio, Pseudo-Ratramnum transfert in eam sententiam, ut passim affirmet corpus Christi, quod est in altari, magno distans intervallo ab eo in quo Christus natus est : quantum inter signum rei, scilicet, et rem significatam debet discrimen interesse.*

RESPONSIO.

Nec vanum nec perversam interpretationem voci mysterii inducit Ratramnus : aperte et clare sensum suum explicat numero 9, cui addere vel detrachere quidquam horribile est et pertimescendum. « Si nulla sub figura mysterium illud peragitur, tum mysterium non recte vocitatur. Quoniam mysterium dici non potest in quo nihil est additum, nihil a corporalibus sensibus remotum, nihil aliquo velamine contextum. » Quis in his veritatis amplissima vestigia non perspicit ? Quis hæc convenire Eucharistiæ dubitet ? in qua fides et intellectus objectum habent corpus et sanguinem Christi absconditum, sensus vero solitarias species panis et vini susperstites perspicunt, ut eodem numero 9 ait Ratramnus. De reliquo nihil officit legibus rectæ rationis aut Christianæ religionis differentiam recognoscere inter corpus Christi velatum et idem corpus editum et manifestum, corpus circumscriptive locatum ut philosophi loquuntur, et idem corpus spirituale et definitivè positum. Hæc differentia substantiam corporis non spectat, sed varios existendi modos. Quid vetat multam agnoscere discrepantiam inter corpora nostra viva et eadem post resurrectionem rediviva ? Nunquid non apostoli summam agnoverunt differentiam inter corpus Christi gloriosum et splendendum die transfigurationis et idem corpus die transfigurationis et mortis lacerum et truncum. Nihil obstat igitur admittere discrimen et intervallum maximum inter corpus Christi natum de Virgine, passum et cruci affixum, factum spectaculum mundo et hominibus, et idem corpus velatum, absconditum figuris et umbris involutum in Eucharistia, impalpabile et nullis sensibus obnoxium. Beatus Algerus, Berengarii adversarius, dixit hoc corpus esse ipsum et non ipsum : idem Lanfrancus, Cantuariensis archiepiscopus. Insuper omittere non debemus secundum Algerum duplicis generis corpus Christi consistens in sacramento Eucharistiæ, scilicet nuncupativum, quod speciebus panis et vini umbris et figuris constat ; alterum verum et proprium de Maria Virgine assumptum, sub nuncupativo occultum et delitescens, oculos ac sensus hominum fallens. De quibus ait Ratramnus : « *Non quod duarum sint existentiarum ;* » et quidem rotunde et verissime, cum ipse doceat num. 30 panem et vinum in corporis et sanguinis Christi conversa substantiam, et dicat num. 28 : « *Non enim putamus ullum fidelium dubitare panem illum fuisse corpus Christi effectum, quod discipulis donans dicit : Hoc est corpus meum quod pro vobis datur ; sed neque calicem dubitare sanguinem Christi continere de quo ibidem ait : Hic est calix, etc.* » Respondebit fortasse dissertator hæc omnia non significare corpus de Maria Virgine natum,

mortuum et sepulchrum. Sed ejusmodi objectionem retaliare non difficile est, cum ipse Raturamus dicat sanguinem pro salute effusum esse a fidelibus epotum, quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur, ut supra observavimus ex numero 24.

XLV. Pag. 295, edit. Amstel. et 198 Parisiensis. At Pseudo-Raturamus corpus quod per mysterium existit, hoc est quod existit in intellectu fidei post admonitionem figuræ, symboli vel mysterii, quod false putat corpus divinum ac spirituale et invisibile ab Hieronymo indicatum: hoc, inquam, corpus a corporali et proprio sive humano Christi corpore discriminat et secernit recte, sed illud impie quod proprio corpori esse locum in altari negat.

RESPONSIO.

Neutiquam sibi finxit Raturamus corpus Christi in Eucharistia existere per mentem sive per operationem intellectus. Ejusmodi chimera seu ens rationis nunquam ei in animum incurrit; ab eo igitur corpore plantastico verum ac naturale non discriminat aut secernit, sed potius a corpore nuncupativo, ut ait Algerus, quod verum et proprium occultit et operculat. Minime etiam negat Raturamus verum proprium corpus Christi in Eucharistia existere, de quo ait num. 49. « Quod corpus et sanguis Christi, quæ fidelium ore in Ecclesia percipiuntur, figuræ sunt secundum speciem visibilem; at vero secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt. » At si vere existunt, non existunt per mentem. Existere enim per mentem est flicte et plantastice existere; quemadmodum

Desigit in piscem mulier formosa superne.

Insuper non negat Raturamus impie, ut ei affligit dissertator, proprio corpori esse locum in altari. Qui cum conceptis verbis doceat num. 24, « corpus de Virgine sumptum et pro salute credentium in cruce suspensum nostris sæculis exhibuit, et ex eo sanguinis undam effudit, quo non solum redimeremur, verum etiam potaremur. » Enimvero cum redempti non simus sanguine ficto aut commentitio, sed vero, non potamus ficto vel imaginario sanguine, sed vero, scilicet eodem pro redemptione generis humani effuso. Si per proprium corpus intelligatur corpus suis proprietatibus, pondere, dimensionibus, affectibus palpabile et sensibus accommodatum, revera locum non habet in altari ejusmodi corpus. Sed si per proprium intelligatur verum, spirituale, a captu sensuum alienum, tam credidit Raturamus verum corpus Christi de Virgine natum in Eucharistia reperiri, quam fideles omnes credant corpora quibus tum utimur eadem fore rediviva, et gloriosa, et spiritualia post resurrectionem.

XLVI. In eo aberrat Raturamus, inquit dissertator pag. 187 edit. Paris., 295 edit. Amstelod., quod et sacramentum esse symbola arbitretur integra et mutationis omnis expertia, rem cujus sunt sacramenta ipsum esse corpus in quo Christus natus.

RESPONSIO.

Nullam ait Raturamus conspici mutationem exteriorem in speciebus eucharisticis sive in symbolis panis et vini: et quidem jure merito; sed apertissime docet panis et vini substantiæ in corpus et sanguinem Jesu Christi mutari, num. 15 et 30, in quibus ait: « Panem et vinum in corporis et sanguinis conversa substantiam a credentibus sumenda, » quod ipsi Centuriatores Magdeburgenses recognovere. At vero quod ait, « rem sacramenti ipsum esse corpus in quo Christus natus est, » idem dixit beatus Algerus lib. iv. Eucharistiæ, cap. 5: « Conflatur autem sacrificium duobus, sacramento et re sacramenti, id est Christi corpore; » et infra: « Aliud est ergo sacramentum quam res sacramenti,

A id est corpus Christi. » Quis tamen in eo aberrare Algerum dicat?

XLVII. (Pag. 295 edit. Amstelod., 189 edit. Paris.). Connexum cum hoc priore erroris capite alterum est, quo omne mysterium peragi fide censet: et ut proxime citato loco dixit, panem qui corpus Christi figurate et in mysterio dicitur ore fidelium accipi ut sit mysterium, hoc est, ut fides signum istud esse intelligat corporis Christi.

RESPONSIO.

Nunquam censuit omne mysterium peragi fide, nec ex libris ejus tam pravum dogma intelligi potest. Mysterium, secundum Raturam, est objectum fidei nostræ, quia interius continet quod sensuum exteriorum vires superat. Nusquam etiam dixit corpus figurate dicitur accipi ut sit mysterium: ad id probandum conceptis verbis ex lucubratione Raturamni excerptis, non nisi contemptim dissertator provocari potest.

XLVIII. (Pag. 295 edit. Amstelod., 189 Paris.). Num. 44, sacramentum sive mysterium constare ait ex duobus, et pane visibili et verbo Dei. De Christi corpore quod eo pane intimatur, intellectu creditur, sic mysterium intellectu et fide peragi.

RESPONSIO.

Ut falsi convincam dissertatorem, exscribenda sunt verba num. 44, ex quibus contrarium intelligitur faciliter. « Confitemur quod in sacramento corporis et sanguinis Domini quiddam exterius sumitur, ad corporis refectionem aptatur; verbum autem Dei, qui est panis invisibilis invisibiliter in illo existens sacramento, invisibiliter participatione sui fidelium mentes vivificando pascit. » An ex his aliud intelligi potest quam Verbum Dei Christum Dominum panem invisibilem a fidelibus perceptum in sacramento Eucharistiæ? Hoc dixit clarissime Paschasius libro de Corpore et Sanguine Domini, cap. 8. « O homo, disce aliud gustare quam quod ore carnis sentitur; aliud videre quam quod oculis istis carnis nonstratur: disce quia Deus spiritus illocaliter ubique est, intellige quia spiritualia hæc sicut nec localiter, sic utique nec carnaliter ante conspectum divinæ majestatis in sublime feruntur. » Et antea cap. 5: « Bibimus quoque et nos spiritualiter et comedimus spirituales Christi carnes, in qua vita æterna esse creditur. » Et cap. 6: « Porro illud fidei sacramentum jure veritas appellatur. Veritas ergo est dum corpus Christi et sanguis virtute Spiritus et Verbo ipsius ex panis vinique substantia efficitur; figura vero dum sacerdos, quasi aliud exterius gerens, ob recordationem sacræ passionis ad aram, quod semel gestum est, quotidie immolat Agnum. » Eadem apud Algerum ad aperturam libri de Eucharistia invenies.

XLIX. Num. 95: Sacramentum aliquid secreti continere: et aliud esse quod visibiliter apparet, aliud vero quod invisibiliter sit accipiendum: id est, ex illius mente quod non sit in eo pane sanctificato qui videtur, sed in credentium spiritu in fide quæ latet.

RESPONSIO.

Hanc conclusionem, scilicet « sacramentum aliquid secreti continere et aliud esse quod visibiliter apparet, aliud quod invisibiliter sit accipiendum, » orthodoxam et catholicam, assumit ex S. Isidoro episcopo Hispalensi lib. vi Originum cap. 19, apud quem continentibus scriptis hæc leguntur: « Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita sit ut aliquid significare intelligatur quod sancto accipiendum. » Eandem sacramenti definitionem prolixi Paschasius initio capituli 3 libri de Corpore et Sanguine Domini: « Sacramentum igitur est quiddam in aliqua celebratione divina nobis quasi pignus salutis traditur, cum res gesta visibilis longe aliud invisibile operatur quod sancte accipiendum

sit. Hanc definitionem ad mentem et ex mente Ratramni explicat integro capite 3, quod hic exscribere non opus est. Adeoque tam vanum et injurium est ascribere Ratramno, corpus Christi in Eucharistia tantummodo per operationem intellectus existere, quam supervacaneum et futile Paschasio.

L. Similiter num. 49, inquit dissertator pag. 190 edit. Paris., Amstelod. 295, « corpus et sanguis Christi quæ sic appellantur et sunt figurate, inquit, quæ fidelium ore sumuntur, figuræ sunt secundum speciem visibilem : at vero secundum invisibilem substantiam ; id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguis Christi existunt. » Invisibilis substantiæ Pseudo-Ratramno virtus est Verbi divini cui animus credit. Sic homo scelestus (scilicet Ratramnus) verbis catholicis invisibilis substantiæ aliique, quibus misere ac per vim detortis abutitur, Gallicis interpretibus fraudi fuit, qui hunc locum reddidere PAR LA PUISSANCE DU VERBE DIVIN ; cum ille non per potentiam, sed secundum potentiam Verbi dixerit.

RESPONSIO.

Ex omnibus interpretibus Gallicis hujus tractatus Ratramni ego solus catholicus homo, hæc verba secundum potentiam Verbi per hæc traduxi : la puissance du Verbe. Petrus Allix, Charentonii templi minister substitutionis Calvinianæ, ad mentem dissertatoris traduxit in editione anni 1672 Rhotomagi facta. Antea Augustinus Marloratus anno 1561 reddiderat selon la puissance. Sed cum illud interpres plus sensum quam verbum verbo reddere curare debeat, nec ceperim consilium faciendæ glossæ, nec versionis interlinearis, sed traductionis accuratæ et castigatæ, dubitandi locus non relinquatur quin per has voces secundum potentiam, per potentiam intellexerit ; cum hæc ipsa dicendi ratione utatur num. 443 : « et quia longe alii per potentiam invisibilem existunt quam visibiliter apparent ; » ut significet quod dicere voluit num. 49, « scilicet, secundum invisibilem substantiam, id est divini potentiam Verbi, vere corpus et sanguinem Christi existere. »

LI. (Pag. 296 edit. Amstelod., Paris 190.) Et panis substantiam in substantiam corporis Dominici per fidem convertit.

RESPONSIO.

Hoc falsum et commentitium est. Nunquam sic locutus est noster Ratramnus. Luce meridiana clarius demonstravimus supra, semper spectasse corpus et sanguinem Christi in mysterio Eucharistiæ tanquam objectum, non tanquam effectum fidei : adeoque antevertere præsentiam corporis in Eucharistia operationem fidei.

LII. (Eadem pagina 296 Amstel., et Paris. 190.) Eodem intellectu num. 68 panem corporis Christi duo complecti dicit, et id quod vadit in corpus, et id quod est panis vitæ æternæ Verbum Dei scilicet, cui dum creditur, animus Christi corpore pascitur ac potatur.

RESPONSIO.

Omnes homines sciunt nutritionem animæ per communionem corporis fieri, non vero fieri per conversionem dicti corporis in substantiam animæ. Sed falsum est Ratramnum nihil aliud intelligere per corpus Christi quam quod modo sensibili intrat in os et deglutitur in stomachum et Verbum Dei cui creditur. Nam econtra eo numero 68 observat S. Ambrosium, cujus verba in medium profert, velle mentionem facere de pane qui est corpus Christi, et animæ nostræ substantiam fulcit, non in quantum intrat in corpus, sed est panis vitæ æternæ. Ergo manifestum, inquit, de quo pane loquitur, de pane videlicet corporis Christi, qui non ex eo quod vadit in corpus, sed ex eo quod panis sit vitæ æternæ, animæ nostræ substantiam fulcit. Hoc valde catholicum et orthodoxum est, nec

A significat corpus Christi esse Verbum Dei, cui dum creditur animus pascitur et potatur, licet credere Verbo Dei et diligere Deum ex toto corde et ex tota anima necesse sit, ut ipsum verum Christi corpus utiliter percipiatur.

LIII. (Pag. 296 edit. Amstel.) Num. 72 carnem Christi spiritualem ex duobus componi, specie quam gerit exterius et spirituali Verbi divini potentia, invisibili efficiencia divinaque virtute Verbi Dei cui creditur.

RESPONSIO.

Hæc omnia commentitia sunt : eo loci non cogitat de compositione carnis spiritualis Christi, modos solummodo diversos ac discrepantes explicat quibus consistere solet intelligi corpus Christi, scilicet, in utero beatæ Virginis et in cruce. Tum loquitur de corpore nuncupativo Eucharistiæ. Continenti scripto ostendit carnem spirituales Christi, sive assumptam ex beata Virgine gloriosam, quæ animæ vitam immortalẽ subministrat, esse effectum potentie spiritualis et efficacitatis invisibilis et virtutis Dei, quæ aliud est secundum quod sensibus subjicitur ac percipitur quam quod creditur et fide intelligitur. « Quidquid enim, in ea vitæ præbet substantiam, spiritualis est potentie et invisibilis efficiencia divinæque virtutis ; atque aliud longe consistit secundum quod exterius conspicitur, atque aliud secundum quod in mysterio creditur. » Paschasius idem dicit, cum omnibus catholicæ fidei defensoribus, cap. 11, de corpore et sanguine Domini : « Et dabit sacerdoti qui advertat omnem sanctificationem mystici sacrificii et efficaciam quomodo sensibile res intelligibiliter virtute Dei per verbum Christi et carnem ipsius ac sanguinem divinitus transferatur. » Et cap. 4 : « Sed figura esse videtur dum frangitur, dum in specie visibilili aliud intelligitur quam quod visu carnis et gustu sentitur, dumque sanguis in calice simul cum aqua miscetur. Porro illud fidei sacramentum jure veritas appellatur. Veritas ergo est dum corpus Christi et sanguis virtute Spiritus in verba ipsius ex panis vinique substantia efficitur. »

LIV. (Pag. 296, edit. Amstelodam., 191 Paris.) Num. 77 Ratramni : « Verum corpus est, inquit, quod sentit animus cogitando : est in intelligentia fidei, invisibili quidem et spirituali, sed quam animus ipse percipit. En quomodo Christi corpus est in mysterio in mente credentium Verbo Dei ; extra mentem in altari non est. »

RESPONSIO.

Exscribere tantummodo opus est concepta verba ex hoc numero 78, ut perscipiat lector quam supervacaneum sit ejusmodi opinionem ascribere Ratramno et suasionem non esse extra mentem in altari corpus Christi ; ait enim : « Aliud est quod exterius geritur, aliud quod per fidem creditur. Nunquid non hoc verum est cum exterius species tantum videantur panis et vini, et interius existere corpus Christi vere credatur ? Ad sensum quod pertinet corporis corruptibile est ; quod fides vero credit, incorruptibile. » Estne in his aliquid commentitii et falsi ? cum species quotidie corruptantur, corpus vero Christi quod fidei objectum est, nulla corruptione violetur. Exterius quod apparet non est ipsa res. Albedo, rotunditas, sapor panis, odor vini, sunt nec corpus Christi ? Sed imago rei nunquid non revera sunt imago, figura, velamen, operculum, quo fallit oculos hominum ? Mente vero quod sentitur, veritas rei, cum res ipsa sit corpus Christi, veritas rei est veritas corporis Christi : et cum sit veritas non chimæra nec ens rationis, an per solam cogitationem mentis existit et non per se verum et solidum mentis objectum ?

LV. (Edit. Amstelodam. pag. 296, Paris. 191.) Num. 89 et 94. Ratramnus fide spiritualiter animam pasci ait, dum non attenditur quod corpus pascit quod

dente premitur, quod per partes comminuitur, sed quod in fide spiritualiter accipitur, innues nimirum extra fidem nihil esse nisi quod corpus pascit, dente premitur. Nec dici posse, quod proficitur Ecclesia Dei cum Paulo et Augustino, imo cum Christo Domino. Quod videtis est corpus meum.

RESPONSIO.

Jam observavimus nutritionem animæ procuratam carne et sanguine Christi non fieri, instar nutritionis naturalis, per conversionem carnis ipsius in substantiam animæ, sed per infusionem gratiæ fidei, spei et charitatis. Sed hæc non præpediunt quominus sit verum Christi corpus, cujus commistione et receptione procuratur nobis nutritio spiritualis per spirituales spiritus Dei potentiam et virtutem. Quæ cum ita sint, animadvertere necesse est quam vehementer allucinatus sit dissertator, dum asserit Ratramnum significare voluisse præter fidem in Eucharistia nihil reperiri nisi quod ad nutritionem corporis conducibile sit; hoc enim non dicit Ratramnus, sed quod cum fide spiritualiter accipitur præstare nutritionem animæ. Maxima enim differentia est inter fidem et id quod cum fide percipitur, sicut inter visum et objectum visus. Cum Ratramno mirabiliter convenit Paschasius, discrimen statuens inter homines digne aut indigne ad sacram corporis Christi communionem accedentes. « Ecce omnes indifferenter quam sæpe sacramenta altaris percipiunt : percipiunt plane, sed alius carnem Christi spiritualiter manducat et sanguinem bibit, alius vero non, quamvis buccellam de manu sacerdotis videatur percipere. » Ad id vero quod ait dissertator, Ratramnum docere eo loci nec dici posse quod proficitur Ecclesia Dei cum Paulo et Augustino, imo cum Christo Domino : « Hoc quod videtur est corpus meum, » quamvis jam infinitis locis hoc axioma explicuerimus, non melius respondere possumus quam his verbis beati Algeri lib. 1 de Eucharistia, cap. 11. « Item Augustinus ad Irenæum : Non hoc quod videtis manducaturi estis, ipsum quidem et non ipsum, ipsum invisibiliter et non ipsum visibiliter. Unde subditur : Si necesse est visibiliter illud celebrari, necesse est invisibiliter intelligi. Quia ergo corpus Domini spirituale non est corporalis esca, sed spirituales, et necesse invisibiliter, illud intelligi. » Sic fatur fortissimus fidei catholicæ defensor adversus Berengarium, apposite quidem ad mentem tuendam et sententiam Ratramni nostri, quem nemo homo catholicus erroris aut hæresis crimine accusare potuit eo quod dixerit. Hoc quod videtis in Eucharistia non est ipsum corpus Christi, quia non est visibile nec palpabile; sed est ipsum quod sub speciebus visibilibus revera est occultum et absconditum panis et vini, quæ antea fuerunt, et jam in substantiam corporis et sanguinis Christi a fidelibus sumenda vel sumendam conversa sunt.

LVI. (Ibid.) Eam ob rem num. 15, negat corpus panis esse mutatum. Cur? Corporaliter namque, inquit, nihil in eis cernitur esse permutatum. Sane, sed creditur tamen.

RESPONSIO.

Non negat num. 15, corpus panis esse mutatum, sed probat numeris continentibus, atque solummodo mutationem externam sensibus humanis non percipi, de quo nemini homini dubium subolet, « Corporaliter namque, inquit, in eis nihil cernitur esse permutatum. Fatebuntur igitur necesse est aut mutata esse secundum aliud quam secundum corpus. » Et in fine hujus numeri posquam probavit necesse esse aliquam mutationem fieri in Eucharistia, ait : « Aut si hoc profiteri voluerint, compelluntur negare corpus esse sanguinemque Christi quod nefas est non solum dicere, verum etiam cogitare. » Quid vero nervosius his verbis Ecclesiæ catholicæ doctri-

næ patrocinari potest? Et hæc miror nunquam dissertatorem attentis animis reputasse.

LVII. (Ibid.) Et num. 16 mutationem esse aut figuratam et spiritualem, ut diximus, quæ fuit per fidei intellectum.

RESPONSIO.

Hoc falsum est, nunquam sic loutus est Ratramnus, nec dixit hanc mutationem efferi per fidei intellectum. Imo vero subicit ejusmodi mutationem fieri debere ex pane et vino in corpus et sanguinem Christi, ut ait num. 30, « panem et vinum in corporis et sanguinis conversa substantiam virtute et potentia Verbi divini. » Revera docet ejusmodi mutationem non fieri modo sensibili et corporeo, sed spirituali et a sensibus remoto ut dixerunt Paschasius, Algerus, Lanfrancus et omnes scriptores catholici. Quamobrem sic fatur Ratramnus num. 16, sub vellemento corporei panis, corporeique vini spirituale corpus Christi spiritualisque sanguis existit : quia licet corpus sit verum, nulli mentis cogitationi subiectum, est tamen spirituale et gloriosum, ad instar corporum nostrorum cum post resurrectionem revixerint : quæ quidem erunt eadem quæ sunt hodie in terris viva, licet in caelis et gloria rediva, et a seipsis mortalibus per substantiam immortalitatis discrepantia. Quæ continenti sermone dixit Ratramnus, sinceritatem fidei ejus tam perspicue confirmant ut nulla res infirmare possit : « Non quod duarum sint existentia rerum inter se diversarum, corporis videlicet et spiritus, verum una eademque res; secundum aliud species panis et vini consistit, secundum aliud autem corpus et sanguis Christi. » Nihil fidei catholicæ convenientius dici potest, nec internoscere possum rationem quia comnotus dissertator ex his verbis intelligat significari, in altari substantiam panis duntaxat, cujus admonitum corpus Christi quod creditur animas credentium et vivificare : et eo quod concipitur, corpus Christi spirituale nuncupari; nam et contra cum mutationem panis et vini in corpus et sanguinem Christi recognoscat, speciesque corporeas ac sensibiles non habere existentiam diversam a corpore Christi spirituali seu glorioso, consecræ manifestum est Ratramnum non potuisse intelligere « quod in hoc mysterio substantia sit duntaxat panis, cujus admonitum corpus quod creditur, animam pascit ac vivificat, et eo quod concipitur corpus spirituale nuncupatur. »

LVIII. (Pag. 276 edit. Amstelod. et 191 edit. Paris.) Ex quo consecrarium necesse est esse quod ultro et aperte ait num. 40, Dominicum corpus et sanguinem Dominicum symbola appellari, quoniam ejus sumunt appellationem, hoc est veri corporis et sanguinis, in quo Christus est natus, cujus existunt sacramentum, cujus memoriam et fidem excitant.

RESPONSIO.

Symbola non omnino nuncupantur corpus Christi eo quod in memoriam revocent istud corpus, aut ejus fidem excitant, sed quia sacramenta et mysteria rerum quas continent nomina sortiantur. Ea de causa vocat Eucharistiam beatus Algerus corpus nuncupativum Jesu Christi, quoniam in ea ejusdem figura sunt ac velamen. Enimvero ejusmodi species ac figura ad similitudinem corporis Christi accedunt, ejusque imaginem præseferunt, non quia ejus memoriam revocant, sed quia corpus nutriunt, non secus ac Verbum Dei, quod est panis vivus descendens de cælo, sui participatione fideles animas nutrit et recreat. « Quia sicut hujus visibilis panis vini que substantia exteriore nutrit et inebriat hominem, ita Verbum Dei, quoniam est panis vivus, participatione sui fideles recreat mentes. »

LIX. (Pag. 296. Amst., pag. 192. Paris.) Non est autem prætereundum quod insigni audacia Patrum testimonia, quibus abutitur Pseudo-Ratramnus, corruerit, Ambrosii præsertim et Augustini. De Ambro-

sio certe jam præmonuit antistes illustrissimus Petrus de Marca, in eo testimonio quod impostor recitat num. 59, hæc verba fuisse expuncta : Hoc quod conficimus corpus ex Virgine est.

RESPONSIO.

Non infecit nec corruptit S. Ambrosium Ratramnus cum eum locum ex libro. De iis qui mysteriis initiantur, cap. 9, in medium adducit; neque illustrissimus ac doctissimus Petrus de Marca eo corruptionis crimine unquam accusavit. Hoc intelligere facile est ex ejus epistola ad domnum Lucam d'Acherium, relata tomo V Spicilegii. Sed observat tantummodo bene ac sapienter potuisse Ratramnum hæc verba ejusdem capituli S. Ambrosii : *Hoc quod conficimus corpus ex Virgine est.* quæ superius in eodem capite occurrunt, interpositis quinquaginta lineis. Eadem verba proferre poterat. Paschasius, nec tamen propterea Ambrosii corruptor audiet. Sed si bona fide agamus, an potest jure merito depravationis et corruptionis accusari scriptor ecclesiasticus, et crimine expunctoris et impostoris postulari propter omissa quædam verba a loco citato intercapedine quinquaginta linearum distantia? Absit. Sed si percontarer ab omnibus rei litterariæ Patribus conscriptis quid sit textum auctoris corrumpere, concorditer responderent esse vocem ex textu expungere, et ejus ope sensum hæreticum pro catholico inducere et auctori ascribere. Ejusmodi criminis exempla perspiciet lector amplissima in Colloquio critico de sphalmatis virorum in re litteraria illustrium, in opusculis Marcelli Ancyran compactum. Sed interim animadvertat dissertatoris audaciam pag. 184, in qua assumptis his verbis Ratramni ex numero 56 : « Intellige quod non in specie, sed in veritate corpus et sanguis Christi existunt quæ cernuntur, » quæ sensum catholicum et omnino orthodoxum præstant, dissertator expunxit hoc verbum *cernuntur*, et scripsit in textu Ratramni, *creduntur*, ut dictum Ratramnum hæresis Calvinianæ crimine convinceret, uti jam observavimus in responsione ad objectionem 59, quam hic repetere fastidiosum et supervacaneum videretur.

LX. (Pag. 195 Paris., et 296 Amstelod.) *Jam in Augustini verbis haud paulo levior. Nam cum dixerit sanctus doctor in sermone ad infantes superius allato : Mysterium vestrum accipitis, legisse videtur Pseudo-Ratramnus, num. 95. Mysterium Domini accipitis.* (Sic enim habent editiones ejus libri omnes a prima, quæ anno 1522 prodiit, præter postremam anni 1636.) Nec vero sine consilio hunc Augustini locum sic interpolavit. Nempe ut statim colligeret panem consecratum tam esse mysterium nomine quam est mysterium nostrum, hoc est tam esse tantummodo signum corporis Domini quam est tantummodo signum credentis populi.

RESPONSIO.

Ad hæc respondere facile est, editionem Ratramni

anni 1686, ad quam curationem non levem habui, cæteris anteferendam esse, cum præsertim ex antiquo codice manuscripto octingentorum annorum abbatiae Lobiensis expressa sit, cum cura et fide singulari. Cæterum si interpolationis contumelia sordescat Ratramnus propter hæc verba *mysterium Domini accipitis*, loco istorum *mysterium vestrum accipitis*, eadem notandus erit S. Fulgentii sermo qui occurrit in fine epistolæ ad Ferrandum diaconum cum hac lectione, *mysterium Domini accipitis*. Hoc perspectum habere facile est ex editione operum S. Fulgentii facta Lugduni Sebusianorum cura et studio Patris Theophili Rainaudi, Jesuitæ non indocti nec imbecilli. Sed utinque res sit, si præter auctoritatem antiquitatis codicis manuscripti Lobiensis aliquis conjecturæ locus inter viros litteratos esse possit, existimo potius legendum *mysterium vestrum accipitis* quam *mysterium Domini*, cum ipse Ratramnus linea superiori dixerit *mysterium vestrum in mensa Domini positum est*; adeoque justum magis videtur et æquum de fide Ratramni potius ex antiquo octingentorum annorum codice judicare quam ex recentioribus ab hæreticis hominibus, primis hujus libri editoribus, corruptis et interpolatis. De reliquo conjectura dissertatoris adeo fallax est, ut non obscurum sit dissertatorem nimio contra Ratramnum studio abreptum fuisse.

LXI. (Pag. ibidem.) *Sic rursus num. 33, cum Augustinus a nobis citatus dixerit, suaviter atque utiliter recondendum in memoria mysterium passionis, ipse, expunctis detractisque vocibus duabus prioribus, fideliter recondendum exhibuit. Quæ interpolatio, tametsi alibi per se levis possit videri, eo tamen consilio est ab isto adhibita ut ex eo colligat mysteria a fidelibus peragi sua fide, non ab ipso Deo in symbolis sanctificatis.*

RESPONSIO.

C Hoc probandum incumbit dissertatori, Ratramnum eo consilio interpolasse Augustinum : sed tam leve peccatum est ejusmodi interpolationis et futile, ut pro nihilo habuerint Calviniani, nec sibi ullatenus patrocinari existimaverint. Nam in editionibus Ratramni quarum curationem habuere, scripserunt suaviter atque utiliter non fideliter, ut potissime intelligitur ex editione recentissima Londini facta anno ipso 1681, et ex editione domini Petri Allix templi Charentonii ministri, anno 1672, et omnibus aliis cura et studio hominum protestantium publicatis ab anno 1532. Insuper si ejusmodi conjecturam, levem quantumvis et futilem, contumaciter tuendam recipere velit dissertator, appello ad sensum communem virorum doctorum. Quis enim sibi persuadeat posse in memoriam nostram revocari carnem Christi pro salute hominum cruci affixam suaviter et utiliter. Si non fideliter, et quomodo fideliter? Si non suaviter et utiliter, quid ergo sibi vult dissertator nisi quadam *ἰδιονυχρισία* ex pumice aquam exrhere?